

Миляра Саттарова, Сание Саттарова

Къырымтатар тили ве окъув

4

сыныф

2 къысым

Миляра Саттарова, Сание Саттарова

КЪЫРЫМТАТАР ТИЛИ ВЕ ОКЪУВ

4-нджи сыныф, окъутув къырымтатар тилинде
алып барылгъан умумтасиль мектеплери ичюн дерслик
(2 къысымда)

2-инджи къысым

*Украина тасиль ве илим назирлиги
тарафындан тевсие этильди*

«Букрек» нешрият эви
2021

УДК 811.512.19(075.3)

С 21

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 16.01.2021 № 53)*

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

ШАРТЛЫ БЕЛЬГИЛЕР:

- — суаллер ве вазифелер (запитання і завдання)
- — диалог (діалог)
- — иджадий вазифе (творче завдання)
- — лугъат (словник)
- — аталар сёзю (прислів'я)
- — тапмаджа (загадка)
- — къаиде (правило)

Саттарова М.С., Саттарова С.С.

С21 Кримськотатарська мова та читання: підручник для 4 класу з навчанням кримськотатарською мовою закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Частина 2. Чернівці: Букрек, 2021. 112 с.: іл.

ISBN 978-966-997-027-5

ISBN 978-966-997-041-1 (Ч. 2)

УДК 811.512.19(075.3)

Саттарова М.С., Саттарова С.С.

С21 Къырымтатар тили ве окъув: 4-нджи сыныф, окъутув къырымтатар тилинде алып барылгъан умумтасиль мектеплери ичюн дерслик (2 къысымда). 2 къысым. Черновцы: Букрек нешрият зви, 2021. 112 с.: ресимли.

УДК 811.512.19(075.3)

ISBN 978-966-997-027-5
ISBN 978-966-997-041-1 (Ч. 2)

© Саттарова М.С., Саттарова С.С., 2021
© Хайредінова З. Ш., художник, 2021
© Видавничий дім «Букрек», 2021

Сёз чешитлери акъкъында умумий малюмат

1-мешгъулиет. Сёз чешитлери акъкъында бильгилеринъизни хатырланъыз ве нокъталар ерине керекли сёзни язынъыз.

1. Бизим нуткъумыз ... ибарет. 2. Сёзлер ... группаларгъа болюнелер. 3. Сёзлернинъ маналарына коре болюнмесине ... дейлер. 4. Эр бир сёз чешити предметнинъ адыны, ... бильдире.

Ярдымджи сёзлер: маналарына коре, сёзлерден, аляметини ве иш-арекетини, сёз чешитлери.

1. Ресимге бакъынъыз. Предметнинъ адыны, аляметини ве иш-арекетини бильдирген сёзлерни айтынъыз.
2. Ресимге эсасланып, 5-6 джумле уйдурынъыз ве дефтеринъизге язынъыз.

2-мешгъулиет. Хатырланъыз ве джумлелерни сызыкънен догъру сёзнен багъланъыз.

1. Инсанлар, айванлар ве предметлернинъ адларыны бильдирген сёзлер — **сыфат**
2. Предметлернинъ аляметлерини бильдирген сёзлер — **фииль**
3. Предметлернинъ иш-арекетини бильдирген сёзлер — **исим**

3-мешгъулиет. Сёзлерни окъунъыз.

Бекледи, денъизджи, Кефе, акъыллы, терен, чагъала, тюшюне, мераметлик, тёгерек, къасаба, лезетли, динълейлер, Салгъыр, мераметлик, мавы, Меръем, ляле.

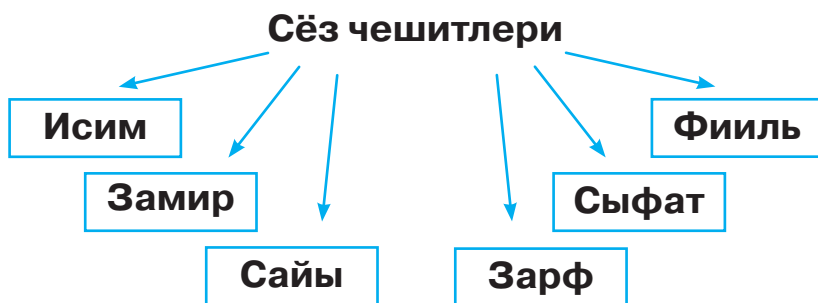

Башта предметлернинъ адларыны, сонъ аляметини, сонъра иш-арекетини бильдирген сёзлерни язып алынъыз.

Нумюне:

- 1) денъизджи, ..., ...,
- 2) терен, ..., ...,
- 3) бекледи ..., ...,

4-мешгъулиет. Джедвельге бакъынъыз.

1. Сёз чешитлери деп, неге айтыла? Хатырланъыз ве айтынъыз. Джедвельде къач сёз чешити бар?
2. Сиз насыл сёз чешитлерини энди билесинъыз? Олар насыл айырыла?

3. Инсанларнынъ, айванларнынъ, предметлернинъ адларыны бильдирген сёзлерге не дейлер? Я оларнынъ аляметини бильдирген сёзлерге не дейлер? Иш-арекетни бильдирген сёзлерге не дейлер?
4. Джумлелерде сёзлерге суаллер къойып, сёз чешитлерининъ адыны айтынъыз.

Сувукъ къыш кельди.

Къар ягъа.

Балалар къаргъа къуваналар.

Буны билинъиз!

Там маналы сёзлер алты сёз чешитине болюнелер: **исим, сыфат, фииль, сайы, замир, зарф.**

5-мешгъулиет. Окъунъыз. Эр бир сёз нени бильдиргенини анълатынъыз.

Урба, къуру, байрам, кърчалады, дюльбер, багъышладым, ешилъ, антер, тикенли, сазагъан, кийдим, къабукъ, къаверенки, кетирди, назик.

Сёзлерни бойле тертипте язып алынъыз:

Исимлер: *урба, ... ,*

Сыфатлар: *къуру, ... ,*

Фииллер: *кърчалады, ... ,*

6-мешгъулиет. Джумлелерни окъунъыз.

1. Багъ-багъчаларда мейва, бостанларда къавун, къарпыз пише.

2. Сабалары япрачыкълар узеринде чыкъ тамчылары кумюш киби йылтырайлар.

3. Орманлар, чименликлер, чайырлар тюрлю ренкте ачкъан чечеклерге чевирильген. Олар назик эм де дюльберлер.

4. Кичкене Хатиджечик тиш экими олмакъны арзу эте.

Дефтеринъизге кочюрп язынъыз. Исимлерни — бир сызыкънен, фииллерни — эки сызыкънен, сыфатларны исе далгъалы сызыкънен сызынъыз.

- акъыллы — розумний (-а, -е, -і)
- кичкене — маленький (-а, -е, -і)
- къорчаламакъ — захищати
- арзу этмек — мріяти
- назик — ніжний (-а, -е, -і)

Окъув

Георгий Скребницкий, Вера Чаплина

Къар ичиндеки тавшанчыкълар

Тарлаларда даа къар ирип битмеден, тавшан балалады. Тавшан балачыкълары козьлери ачыкъ алда, сыджакъ тончыкънен догъалар. Олар догъгъанынен чапмагъа билелер. Ана сютюни

эмип тойгъан сонъ, олар анда-мында чапалар, чалылар ве къар курътюклери тюбюне сакъланалар. Аналары оларны ташлап, къайдадыр чапып кеткенине бакъмадан, тавшанчыкълар сессиз, шаматасыз, чаяланмай, тынч яталар.

Арадан бир, эки, учь ве башкъа куньлер кече. Ана-тавшан бутюн тарла бойлап чапа, чапкъалай, балаларыны чокътан унуткъан. Тавшан балачыкълары исе эп яталар. Оларгъа чапмакъ олмай, кокте авланып юрьген къыргъый уджюм эте, я да излерине тильки тюше биле.

Ниает, янларындан ана-тавшан чапып кечмекте. Ёкъ, озь аналары дегиль, насылдыр ябанджы тавшан. Тавшан балачыкълары онъа:

— Бизлерни эмиздирсенъиз! — дейлер.

— Яхшы, келинъиз, эминъиз.

Оларны эмиздирген сонъ, тавшан ёлуны девам эте. Тавшан балачыкълары исе кене чалылар тюбюне сокъулып яталар. Оларнынъ аналары исе къайдадыр башкъа тавшанчыкъларны эмиздире.

Тавшанларда адет ойле экен, бутюн тавшан балаларыны бир къоранта деп саймакъ мумкюн. Ана-тавшан, къайда тавшан балаларыны корьмесин, оларны эмизе, тойдура. Олар ана-тавшаннынъ озь балаларымы, ёкъса ябанджымы, онынъ ичюн фаркъы ёкъ.

Тавшан балаларына анасыз яшамакъ зор беллейсинъизми? Ич де ойле дегиль! Олар ушюмейлер, устьлеринде тончыкълары бар. Ана-тавшанларнынъ сютю ойле татлы, къою ки, тавшанчыкълар оны бир кере яхшы тойып эмселер, бир къач кунь токь юрелер.

Секиз-докъуз кунь кечкен сонъ исе тавшан балачыкълары отларны ашап башлайлар.

Урие Эдемованынъ терджимеси

1. Метинни дикъкъатнен окъунъыз.
2. Тавшан балачыкълары догъгъанынен не япалар?
3. Оларны тек озь аналары эмиздиреми?
4. Тавшанларда насыл адет бар экен? Бу акъта метинден парчаны тапып, текрар окъунъыз.
5. Не ичюн тавшанчыкъларгъа анасыз яшамакъ зор дегиль?

- къар курътюги — замет
- чаяланмакъ — балуватися, пустувати
- къыргъый — яструб
- ябанджы — чужий (-а, -е, -і)
- адет — звичай, традиція
- къою сют — жирне молоко

Къырымтатар тили

Исим.

Исим акъкъында умумий малюмат

Инсанларнынъ, айванларнынъ ве предметлернинъ адларыны бильдирген сёзлерге **ИСИМ** дейлер.

Адамларгъа аит олгъан исимлер **КИМ? КИМЛЕР?** суаллерине джевап берелер.

Меселя: Ремзие, оджа, балалар.

Къалгъан исимлер **НЕ? НЕЛЕР?** суаллерине джевап берелер.

Меселя: къуш, арслан, ралелер.

7-мешгъулиет. Сёзлерни дефтеринъизге кочюрип язынъыз.

Сельби, къыр, эким, пападие, ала, богъдай, деве, инсан, Айдер, согъан, туруп, кестане, тата, Салгъыр, дайы, дефтер, йылдыз, къарандаш, Акиме, эмдже, тимсах, къайыкъ, чалгъыджы, къартбаба.

Ким? суалине джевап берген исимлернинъ астыны сызынъыз.

8-мешгъулиет. Исимлерни дефтеринъизге кочюрип язынъыз. Нокъталар ерине келишкен арифлерни язынъыз.

Ярд...м, дж...лек, фиск..., берб...р, тырнав...ч, тоб...н, тераз..., сыгъ...н, орыт..., лейл...к, къ...ле, ист...к, з...рна, дерв...за, бул...т, бодж...к, ал...джы, ал...н.

1. **Джилек, зурна** сёзлерини сес ве арифлер боюнджа талиль этинъиз.
2. Бу сёзлернен джумлелер уйдурьп язынъыз.

9-мешгъулиет. Тапмаджаларны окъунъыз. Джевапларыны тапынъыз.

Бурмасыны ашайсынъ,
Шифасыны аласынъ.
Софра устюнде табакъ,
Бизге керек сёз

Бу мейва къып-къырмызы,
Ичинде пек чокъ «кызы».
Гулуне балкъурт къонар,
Бильмем демень, одыр

Дефтеринъизге кочюринъиз. Исимлерни тапып, устюне суалини язынъыз.

10-мешгулиет. Джумлелерни окъунъыз, дефтеринъизге язынъыз.

1. Къартанам азбарда тюрлю гуллер асрай.
2. Багъчада къушлар чивильдеше.
3. Кунеш къыр артына къонды.
4. Селим агъа багъчада армут тереклери отуртты.

Ким? не? суаллерине джевап берген сёзлернинъ астыны сызынъыз.

11-мешгулиет. Метинни окъунъыз. Эр бир абзацта не акъкъында айтыла? Аньлатынъыз. **Ким? не?** суаллерине джевап берген сёзлерни язып алынъыз.

Акъшам анам ве бабам иштен къайттылар. Къорантамыз софра башында топланды. Эпимиз битам пиширген къашыкъаш шорбасыны ашадыкъ. Битам пиширген шорба пек лезетли олды.

Эр кес ашагъан сонъ мен анама софраны джыймагъа ярдым эттим. Сонъ савутларны ювдым.

Акъшам емегинден сонъ буюклер озъ-ара лаф эттилер. Мен исе мультфильми сейир эттим.

Ресимге эасланып, икяе уйдурынъыз ве дефтеринъизге язынъыз.

12-мешгъулиет. Аталар сёзлерини окъунъыз. Маналарыны анълатынъыз.

Бир китап бинъ адамны огрете.

Терек емишинен, инсан ишинен корюнир.

Дефтеринъизге язынъыз. Исимлерни тапып, астыны сызынъыз. **Китап, терек** сёзлерининъ схемаларыны япынъыз.

- бурма — кручений пиріг, рулет з м'ясом
- шифалы — цілющий (-а, -е, -і)
- къашыкъаш — дрібні пельмені в бульйоні
- акъшам емеги — вечеря

Окъув

Сеитумер Эмин

Япалакъ-япалакъ къар ягъа

Бабам дагъгъа одун кетирмеге кетеджегини, мени ве Джевджетни де озюнен аладжагъыны тап акъшамдан айткъан эди. Биз Джевджетнен сабагъа къадар бир төшекте ятып, къуванчымыздан юкъламай, сабаны таптыкъ. Эрте турып, чарыкъларымызны кийдик, азбаргъа чыкътыкъ...

Кокчемен байырдан чыккыян сонъ, бабам бизни чана устуне отуртты, тонуну чыкъарып, бизим устумизге япты. Бираз кечкен сонъ, сабырымыз етмей тарсыкып, чанадан тюштик.

Кок юзюни толдурып учкыян къар япалакъларыны тутаджакъ олып чапкъаладыкъ ве бири-биримизге урунып, йыкылып, къар ичинде юварланып кетемиз. Бу исе бизге ойле бир къуванч кетире ки, биз не ушюгенимизни, не де болдургъанымызны дуймай кетемиз. Бабам исе ара-сырада бизге айланып бакъа, кулюмсирей. Янакъларымыз кираздай кызара; кычырышып, кулюшип, баргъан сайын ойнашып, къар япалакъларыны тутамыз. Къар япалакълары исе бизим сыджакъ авучларымызгъа тюшер-тюшмез ирип, сув олып кетелер.

Кетип тургъан еримизде бабам бирден токътады, биз исе чанагъа сюрюнип йыкылдыкъ. Бабамнынъ огюнде ап-акъ къар ичинде бир тавшанчыкъ тырмалана, аякъ устуне тураджакъ олып чекише... Эки аягъындан яралангъан бу айванчыкъ меджалсыз, сёнюк козьлеринен бизге

тараф кьоркья-кьоркья бакья. Бабам эгилип, тавшанны алайым дегенде, о, бир кереден тураджакь олып, бир даа йыкьылды, яралы аякьяларыны котералмай, сюрелип-сюрелип, созулып кьалды. Бабам оны котерип алды, яралы аячыкьяларыны явлукьнен сарды ве тонунен устюни япты. Биз эм кьуванып, эм де яныкьялап, тавшанчыкьяны сыйпай, ушюмесин деп, о якьяны, бу якьяны кьяпатамыз.

Бабам чанагья одунларны юкledi, бизни де чана устуне отуртты, янымызгья тавшанчыкьяны ерлештирди ве ёлгья чыкьты.

Эвимиз дагь этегинде, балабан бир джеviz тереги тьбюнде, байыргья таянып тура. Пенджерен бакькьян анам бутюн койни коре... Анам бизим кельгенимизни корьсе керек, биз якьянлашкьянда, араба кьяпыны ачты ве бизлерни, ушюгендирлер деп, чабик-чабик соба янгьян одагья алып кирди. Бизлер соба артында миндерчик устуне отурып етиштирмедик, бабам тавшанчыкьяны да алып кирди. Лякин о, кьябырмамай, джайылып кьалды...

Бираз вакъыт кечкен сонъ тавшанчыкъ озь-озюне кельгендай олды, еринден тураджакъ олып ынтылды. Лякин турамады.

Бабам одунларны бошатып, бир къач къызылчыкъ кутюги парлап, соба ичине кетирип къойды да, аджеле-аджеле чыкъып кетти. Биз дуймай къалдыкъ. Бабам къайтып кельгенде, элиндеки иляджны бизге корьсетип:

— Мына бу иляджны тавшаннынъ аякъларына якъсакъ, тавшанчыкъ яхшы олур, он куньден сонъ аякъларына басар, — деп, бизим янымызгъа келип отурды ве тавшанчыкънынъ аякъларына илядж якъып башлады.

Пекмез тюсюне ошагъан бу илядж, керчектен де, беш-алты кунь кечкен сонъ, тавшанчыкъны аякъ устюне турсатты, амма энди биз раатсызланып башладыкъ. Биз эр кунь онъа аш, сув бере, ярасыны багълай ве аркъасыны сыйпай эдик. Куньлерден бир кунь о энди не аш берсек ашай, не сув иче. Козьлери сёнюкти, бир шейге айланып бакъмай, ятакълап башлады. Та сонъу къапыгъа чапкъылып, пат-пат этип, аякъларыны ерге урып, башыны юксекке котерип, арт аякълары устюне тура, шимди сычрайджакътай котериле... Бу алны корьген анам:

— Огълум, тавшанчыкъны дагъгъа йибермек керек. Анда ювасы, анасы-бабасы бардыр. Сиз оны не къадар эйбетлесенъиз де, о дагъларташларгъа, озь эвине къайтмакъ истер, — деди.

Мен шыншыкълап башладым. Бу арада бабам кирип кельди. Меним агълагъанымны корип, манъа дарылды. Мен бала олсам да, бу лафлардан сонъ тавшанчыкъны догъып оськен ювасына къайтмакъ истегенини анълап, оны дагъгъа йибермеге разы олдым.

Эртеси куню кене япалакъ-япалакъ къар ягъа, денъиз устюнде чувулдашып учкъан акъ-къушларны анъдыра, де козьлеримизге, де янакъларымызгъа урунып, ерге эне эди. Бабам тавшанчыкъны алды, биз де онынъ артындан байыргъа догъру кеттик.

Таш чукъурлар дересине етер-етмез, бабам бизге бакъты да:

— Дегиль инсанларнынъ, атта айванларнынъ джаныны да агъырттырманъ..., — деди ве тавшанчыкъны бем-беяз къар устуне къойды. Тавшанчыкъ бабамнынъ къолундан сыптырылды, бир къач кере тёпеге сычрады ве къачты, козь огюнден джоюлып кетти... Не къадар къарлар ягъсалар да, о излер козюм огюнде.

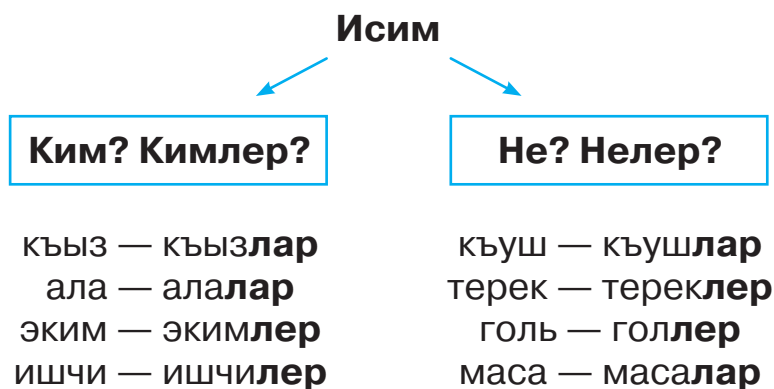
1. Баба огъулларынен къайда кетелер?
2. Ёлда огъланчыкълар неге къуваналар? Бу акъкъында парчаны метинден тапып, ифадели окъунъыз.
3. Не ичюн баба бирден токътады?
4. Тавшанчыкъны эвде насыл бакътылар?
5. Не ичюн тавшанчыкъны кене дагъгъа йибердилер?
6. Метинден анасыннен бабасынынъ айткъан сёзлерини тапынъыз ве дефтеринъизге язынъыз.

- чарыкъ — постолы (взуття з сиром'ятної шкіри)
- пекмез — сік груші або винограду (згущений кип'ятінням)
- тырмаланмакъ — *за текстом*: намагатися
- меджалсыз — слабкий (-а, -е, -і), знесилений (-а, -е, -і)
- ятакъламакъ — лежати
- шыншыкъламакъ — хникати
- сыптырылмакъ — зіскочити

Хас ве джыныс исимлер. Хас исимлернинъ буюк арифнен язылувы

13-мешгъулиет. Схемагъа бакъып, хатырланъыз.

1. Исим насыл суаллерге джевап бере?
2. Адамларгъа аит олгъан исимлер насыл суаллерге джевап берелер?
3. Къалгъан исимлер насыл суаллерге джевап берелер?
4. Сёзлерде къайд этильген ялгъамалар нени бильдирелер?
5. Не вакъыт **-лар** ялгъамасы, не вакъыт **-лер** ялгъамасы языла?

14-мешгъулиет. Сёзлерни окъунъыз.

Адиле, дост, бульбуль, Акъяр, шеэр, Бельбек, шиир, шаире, Сеттаров, тимсах, кельпеден, Къарадагъ, огълан.

1. Не ичюн базы сёзлер буюк арифнен языла?
2. Олар нени бильдирелер?
3. Буюк арифнен язылгъан сёзлерни дефтеринъизге язып алынъыз.

Исимлер **хас** ве **джыныс** олалар.

Адамлар, айванлар, мемлекет, шеэр, кой, сокъакъ, озенлер, денъиз ве дагъларнынъ махсус адларына **хас исимлер** дейлер. Хас исимлер буюк арифнен язылалар.

Меселя: Эмиль, Багъчасарай, Коклуз.

Джыныс исимлер исе бир сой предметлерни бильдирелер ве уфакъ арифнен язылалар.

Меселя: тизе, къашкъыр, чёлъ, даре.

15-мешгъулиет. Джедвельдеки сёзлерни окъунъыз. Хас исимлерге келишкен джыныс исимлерни язынъыз.

Хас исимлер	Джыныс исимлер
Акъмесджит	...
Коккозь	...
Салгъыр	...
Аювдагъ	...
Эмир	...
Алиме	...

Къоранта азаларынынъ ве сой-сопларынъызнынъ адларыны нумюне боюнджа язынъыз.

Нумюне:

Анамнынъ ады — Эмине.

Бабамнынъ ады —

16-мешгъулиет. Окъунъыз.

Номан Челебиджихан Джанкой тарафта Буюк Сонакъ коюнде Ибраим Челебининъ къорантасында догъды. Онынъ балалыкъ ве осьмюрлик чагъы анда кечти. Кой мектебинде окъуды.

Кой мектебини битирген сонъ Номан Акъ-чора ве Зынджырлы медреселеринде окъуды. Сонъра Туркиеде, Истанбул шеэринде тасили-ни девам этти.

Н. Челебиджихан озюнинъ биринджи шиир-лерини Туркиеде окъугъан йыллары язып башлады.

1. Метин къач абзацтан ибарет?
2. Биринджи абзацта ким акъкъында ве не айтыла? Я экинджи абзацта?
3. Сонъки абзацта не айтыла?
4. Метинге серлева къоюнъыз.
5. Буюк арифнен язылгъан сёзлерни дефтеринъизге язып алынъыз. Олар не ичюн буюк арифнен язылгъаныны анълатынъыз.

17-мешгъулиет. Сёзлерни окъунъыз. Оларны эки сырагъа язып алынъыз.

Кезлев, сокъакъ, тарла, Асан Чергеев, Чатыр-дагъ, халкъ, шаир, Джемилъ Кендже, яызджы, икяе, Махульдюр, ёл, тепси.

Хас исимлер: ..., ..., ...

Джыныс исимлер:..., ..., ...

Кезлев, Асан Чергеев сёзлеринен джумлелер уйдуруп язынъыз.

- хас исим — власне ім'я, іменник
- джыныс исим — загальний іменник
- кельпеден — плоскогубці
- осьмюрлик — підлітковий вік

Алтын башнен Хыяр баш

масал

Бир заманда бар экен, бир заманда ёкъ экен, бир акъайнынъ къарысы бар экен. Оларнынъ бир де къызчыкълары бар экен. Бу къызчыкъ ай десенъ — айдан, кунъ десенъ — кунъден дюльбер экен. Мал дегенде, оларнынъ ялынъыз бир бузавчыкълары бар экен.

Кель заман, кет заман, бу къыз баягъы бир яшына келе. Бир кунъ онынъ анасы хасталана. Оледжекте акъайына васиет эте:

— Эгер мен ольсем, къызчыгъымны хорлама, бузавчыгъымызны онъа берирсинъ, — дей.

Кунълерден бир кунъ къызчыкънынъ анасы оле. Бабасы къарысынынъ дегенини япа. Бузавчыкъны къызгъа бере. Лякин къызчыкъ анадан оксюз къалгъанына окюнип, эр кунъ агълай. Бу вакъыт бабасы озь-озюне: «Къызым анасыны сагъынадыр, эвленсем, насылолурэкен», — дей. Эвлене. Бир къызы олгъан ярамаз бир къарыны ала. О къадын тек озь къызыны севе, сая, кийиндире. Огей къызыны исе эр кунъ котеклей. Къызчыкъны чокъ хорлай. Бу къызчыкъкъа эр вакъыт бузав бакътыра, юнь ишлете. Озюнинъ къызына исе ич бир тюрлю иш яптырмай. Къызчыкъ эки йыл бойле чекише. Бутюн койнинъ халкъы бу къызчыкъны аджый. Къызчыкънынъ бабасы бу ишни коре, амма не япаджагъыны бильмей. Апайы оны да къоркъуза.

Бир кунъ саба эрте турып, бу къызчыкъ кене къолуна урчугъыны алып, бузавчыкъны бакъмагъа кете. Кете-кете бир озеннинъ янына барып, бузавчыкъны отлата. Бузавчыкъ отлай.

Къызчыкъ озь анасыны тюшюне ве, агълай-агълай, юкълап къала.

Бу арада бузавчыкъ озенден о якъкъа кече. Къызчыкъ атылып турып, озенден атлайджакъ ола, амма атлап оламай. Урчугъы сувгъа тюшип кете. Не япаджагъыны бильмей. Огей анасындан къоркъып, даа пек агълай.

Озеннинъ янында бир къартанайчыкъ яшай экен. О къартанайчыкъ къызчыкънынъ агълагъаныны эшите. Къызчыкънынъ янына келе ве ондан:

— Не ичюн агълайсынъ, къызчыгъым, сени ким урды? — деп сорай.

Къызчыкъ козьяшларыны сюртип:

— Неге агъламайым, мен эр кунъ бузав бакъам, сонъ урчукънен юнь де ишлейим, шимди бузавчыгъым озеннинъ о ягъына кечкен, барып къайтарайым дедим, урчугъым сувгъа тюшти кетти, шимди эвге барсам, огей анам, ким биле, не къадар котеклер. Иште, онынъ ичюн агълайым, — дей.

Къартанай къызчыкъны аджый:

— Сен онынъ ичюн агълама, къызчыгъым. Мен сени бахтлы этерим, — дей.

Кене де сёзюни девам этип:

— Сен, кызым, отур да, меним башымны бакъ. Мен юкълайым. Меним башымдан акъ сув, ешилъ сув акъар, бу вакъыт мени уянтма. Сары сув акъкъанда мени уянтырсынъ, — дей.

— Яхшы, къартанай, ятынъыз. Мен сизни сары сув акъкъанда уянтырым, — дей кыызчыкъ.

Къартанайонынъ тизине ята. Къартанайнынъ башындан акъ, ешилъ сув акъа, кыызчыкъ уянтмай. Сары сув акъкъанда уянта. Къартанай бу сары сувнен кыызчыкънынъ башыны юва. «Кызым, сакъын башынъны чезме, къайда ювдылар деп сорасалар, айтма,» — деп тенбиелей.

Кунеш къона башлагъанда кыызчыкъ, къоркъа-къоркъа, эвлерине къайта. Анасы кызынынъ къолунда урчугъы олмагъаныны корьгинен, сорап биле отурмай. Оны котеклей.

Бир гедже эписи юкълай экенлер. Сабагъа якъын огей ана юкъудан уяна. Уяна, амма, бакъса не корьсин, къаранлыкъ эвнинъ ичи недендир ярыкълана. Атылып тура ве огей кызынынъ башына бакъа. Бакъса, не корьсин, кызынынъ башы алтындан.

— Тез айт, къайда олдынъ, сенинъ башынъны ким бойле япты? — деп, оны котеклемеге башлай.

Огей анасы бу кызычыкыны о къадар котеклей ки, кызычыкъ къартанайгъа берген сёзюни унутып:

— Мен озен артында бузавчыгъымызны бакъа эдим. Бузавчыгъымыз озеннинъ о бир ягъына кечти, мен де оны къайтарайым дегенде, урчугъым сувгъа тюшип кетти. Сонъ сизден къоркъып, агълап отура эдим, бир даа бир къартанайчыкъ кельди де: «Не агълайсынъ, кызым?» деп сорады. Мен исе урчугъымнынъ сувгъа тюшкенини ве сизден къоркъып агълагъанымны айттым. О мени аджыды, сонъ меним башымны сары бир сувнен ювды ве явлукънен багълады да, «сакъын башынъны чезме», деди. Лякин башым чезильген, иште, оны да сиз коръдинъиз, — дей.

Бу сёзлерни эшиткен сонъ огей ана сабаны дёрт козынен беклей. Саба ачыла. О озь кызыны бузав бакъмагъа ёллай. Къолуна да бир урчукъ, юнь бере де:

— Сен де урчугъынъны сувгъа тюшюр де, агълап отур. Къартанай кельсе, Алтын башнынъ айткъаны киби айтырсынъ, — дей.

Кызы кете, о да озен янына бара. Урчугъыны энъкъастан сувгъа тюшюрп, агълап башлай. Къартанай келип кыызгъа:

— Не агълайсынъ, кызым? — дей.

— Не агъламайым, урчугъым сувгъа тюшти. Огей анамдан къоркъам. Шимди эвге барсам, мени, ким биле, насыл котеклер, — дей кызычыкъ.

Къартанай бу кызыны таный ве меселени анълай. Кыызгъа:

— Кызым, отур да, меним башымны бакъ. Башымдан акъ сув, сары сув акъкъанда уянтма, ешилъ сув акъкъанда уянтырсынъ, — дей.

Кызы къартанайнынъ башыны бакъа. Акъ сув

акъа, сары сув акъа, уянтмай. Ешилъ сув акъкъан-да уянта. Къартанай онынъ башыны ешилъ сувнен юва да, явлукънен байлай, ве «буны сакъын чезме» дей. Къыз, къувана-къувана, анасына келе.

Бир къач афта кече. Анасы, къызымнынъ башыны чезип бакъайым, алтынлангъан экенми деп, къызынынъ башыны чезе. Бир даа бакъса, не коръсин, къызнынъ башында хыярлар осип башлай. Анасы къызынынъ башында оськен хыярларны юлкъа. Лякин хыярлар даа зияде оселер. Иште, бунынъ ичюн шу къызнынъ адыны да Хыяр баш деп къоялар. Ич кимсе о къызгъа къулакъ асмай.

Алтын баш исе даа да дюльберлеше. Бир кунъ Хыяр башнынъ анасы тойгъа кеткенде, озюнинъ Хыяр баш къызыны да алып кете. Алтын башны алмай. «Мен де кетем» дегени ичюн оны яхшы этип котеклей ве эвге къапап ташлай. Алтын баш эв ичинде агълай-агълай отургъанда, кене де къартанайчыкъ келе. Ондан:

— Не ичюн агълайсынъ, къызчыгъым, сени кене де ынджиталармы? — деп сорай.

— Огей анам бузавчыгъымны сойды ве мени

де пек яман этип урды. Онынъ ичюн агълайым. Эм о озюнинъ Хыяр баш кызыны тойгъа алып кетти. Мени алып кетмеди, — дей кызчыкъ.

— Сен кызым, бузавчыгъыннынъ кемиклерини манъа кетир, биз оны мына бу чукъур ичине комейик, — дей картанай.

Кызчыкъ бузавчыгъыннынъ кемиклерини кетире, оларны комелер, бираз вакъыт кечкен сонъ къартанай кемиклерни комген чукъурнынъ устуне бир тепме ура, о ерден бир арап атылып чыкъа. Къартанай арапкъа:

— Яхшы кыыз урбасы ве эки атлы бир фыйтон кетир, — дей. Арап шу ерден гъайып ола, тез вакъыт ичинде къартанайнынъ истеклерини ерине кетире.

Алтын баш кийине, фыйтонгъа минип, тойгъа кетелер. Олар ёлда Хыяр башларнынъ огюз арабасынен кеткенлерини расткетирип, оларнынъ янындан кечип кетелер. Хыяр башларнынъ огюз арабасы исе, джыйкъылдай-джыйкъылдай, артта къала. Той азбарына барып киргенде, бутюн мусафирлер оларны тантаналы суретте къаршылап алалар. Алтын баш кызчыкъны келиннинъ янына отурталар.

1. Акъайнынъ къарысы насыл васиет эте?
2. Кызчыкънынъ анасы ольген сонъ бабасы не япа?
3. Ярамаз къары огей кызыны севеми?
4. Кызчыкънынъ урчугъы къайда тюше?
5. Къартанай кызчыкъны насыл аджый?
6. Не ичюн огей ананынъ кызчыгъына Хыяр баш дейлер?
7. Къартанай Алтын башкъа насыл ярдым эте?
8. Къайсы кызчыкъны сиз бегендинъиз? Не ичюн?
9. Масалнынъ къайсы парчасыны окъугъанда, сизде кулькю дуйгъусы пейда олды? Бу парчаны тапынъыз.

Масалнынъ бир парчасыны саналаштырынъыз.

- къары — дружина
- васиет — заповіт
- урчукъ — веретено
- энъкъастан — навмисне
- юлкъмакъ — виривати, висмикувати
- тантаналы суретте — урочисто

Къырымтатар тили

Исимлернинъ келиш ялгъамаларынен тюрленюви

18-мешгъулиет. Окъунъыз. Метинни язып алынъыз. Суаллерини язманъыз. Нокъталар ерине *орман* сёзюни керекли шекильде язынъыз.

Кой четинде буюк орман бар. Бу (къайда?) ... чам, эмен, къарагъач тереклери осе. (Ненинъ?) ... ортасында орманджы яшай. Биз (къаерге?) ... чокъ барамыз. (Къаерден?) ... догъру эвге къайтамыз.

Орман сёзюнде ялгъамаларны къайд этинъыз.

Исимлернинъ суаллер боюнджа денъишювине **келишлернен денъишюв** я да **тюрленюв** дейлер. Къырымтатар тилинде алты келиш бар: **баш келиш, саиплик келиши, догърултув келиши, ер келиши, тюшюм келиши, ер келиши, чыкъыш келиши.**

19-мешгулиет. Джедвельге бакъынъыз.

	Келиш- лернинъ адлары	Суаллер	Мисаллер
1	Баш келиш	Ким? не?	<i>Дагъ, топ, рале, дерс.</i>
2	Саиплик келиши	Кимнинъ? ненинъ?	<i>Дагънынъ, топнынъ, раленинъ, дерснинъ.</i>
3	Догърултув келиши	Кимге? неге? къаерге?	<i>Дагъгъа, топкъа, ралеге, дерске.</i>
4	Тюшюм келиши	Кимни? нени? къаерни?	<i>Дагъны, топны, ралени, дерсни.</i>
5	Ер келиши	Кимде? неде? къаерде? не вакъытта?	<i>Дагъда, топта, раледде, дерсте.</i>
6	Чыкъыш келиши	Кимден? неден? къаерден? не вакъттан?	<i>Дагъдан, топтан, раледен, дерстен.</i>

1. «Исимлернинъ келишлернен тюрленюви» джедвелини бойле окъунъыз:
 - а) Эр бир келишнинъ ады;
 - б) Келишнинъ суаллери;
 - в) Келиш шеклинде кельген исимлер.
2. Келишлернинъ адларыны ве суаллерини огренинъиз ве акълынъызда тутунъыз.

20-мешгъулиет. Окъунъыз. Шеэрлернинъ адларында ялгъамаларнынъ деньишовини козетинъиз.

1. Биз Багъчасарай, Судакъ, Акъмесджит, Кезлев шеэрлерине кезинтиге бардыкъ. 2. Багъчасарайнынъ, Судакънынъ, Акъмесджитнинъ, Кезлевнинъ талелелеринен таныштыкъ. 3. Биз Багъчасарайгъа, Судакъкъа, Акъмесджитке, Кезлевге чокъ барамыз. 4. Багъчасарайны, Судакъны, Акъмесджитни, Кезлевни пек бегендик. 5. Багъчасарайда, Судакъта, Акъмесджитте, Кезлевде миллий мектеплер бар. 6. Багъчасарайдан, Судакътан, Акъмесджиттен, Кезлевден талелелер бизге мусафирликке келеджеклер.

Джумлелерни язып алынъыз. Хас исимлернинъ устюне келишини язынъыз ве ялгъамасыны къайд этинъиз.

Буны билинъиз!

Келиш ялгъамаларынынъ **къалын** ве **индже** созукъларнен кельген шекиллери, **янгъыравукъ** ве **сагъыр** тутукъларнен башлангъан шекиллери бар.

Сёзнинъ сонъки эджасы къалын олса, ялгъама да къалын олур. Сёзнинъ сонъки эджасы индже олса, ялгъама да индже олур.

Месея: азбаргъа, мектепке.

Сёзнинъ сонъки эджасы яньгыравукъ тутукънен я да созукънен битсе, къошулган ялгъама яньгыравукъ тутукънен башлана. Сёзнинъ сонъки эджасы сагъыр сеснен битсе, къошулган ялгъама сагъыр тутукънен башлана.

Месея: дагъда, кирпиче, мектепте.

21-мешгулиет. Окъунъыз.

Анам эвде сюттен (не?) ... япа. (Ненинъ?) ... лезети пек яхшы ола. Къартанам язда (неге?) ... сарымсакъ да къоша. Мен ве къардашым (нени?) ... пек севемиз. Оджамыз айта: « (неде?) ... файдалы мадделер чокъ». Анам (неден?) ... язма да япа.

Нокъталар ерине, суаллерге эсасланып, **къатыкъ** сёзюни керекли келиште язынъыз. Келиш ялгъамасыны къайд этинъыз. Баш келиште кельген исимлернинъ астыны сызынъыз.

22-мешгулиет. Джумлелерни окъунъыз.

1. Ватанымыз Къырым**да** пек чокъ аджайип айванлар яшайлар.

2. Такътакъкъуш терек**ни** зарарлы ашератлар**дан** къуртара.

3. Къаплан ав**гъа** чыкъкъанда мытлакъа бир де бир айван**ны** тутып келе экен.

4. Чокъракъ**нынъ** темиз, салкъын сувундан ичтик.

5. Чокъракъ**ны** пусюрлик**тен** темизлеп, Бурун-Къая**гъа** чыкъувны девам эттик.

Н. Керичлиден

Джумлелерни дефтеринъызге язынъыз. Ялгъамалары къайд этильген сёзлернинъ устюне келишини язынъыз. Баш келиште кельген исимлернинъ астыны сызынъыз.

Тертип эткен Сание Саттарова
Аметхан Султан

Аметхан Султан — къырымтатар халкъынынъ шанлы оғлудыр. О озюнинъ къараманлыгъынен бутюн дюнъягъа танылды. Аметханнынъ дженк вакътында япкъан ишлери ве джесюрлиги тарихта къалды.

Аметхан Султан Къырымнынъ Алупка шеэринде догъды. Дженктен эвель Къача арбий авиация учуджылары мектебинде окъуды. Дженк вакътында Аметхан Султан кокте фашист учакаларынен джесюрликнен куреше. О, шахсен, озю душманнынъ 30 учагъыны ве группасынен берабер 19 учагъыны урып тюшюрди. Ярославль шеэринде олгъан урушларда Аметхан Султан озю учагъынен душман учагъына атылып, таран япа.

Аметхан Султан челик ирадели учуджы, алчакъгонъюлли, саде ве алидженап бир инсан эди. О, Ватаныны пек севе эди. Дженктен сонъ джесюр учуджы чокъ йыллар девамында янъы учакъларны сынады. Бинъ докъуз юзь етмиш биринджи сенеси, февраль 1-де, Аметхан Султан сынав вакътында учакънен патлап, эляк олды.

Шаирлеримиз Аметхангъа шиирлер, дестанлар ве йырлар багъышладылар. Къараман учуджы-сынавджы Аметхан Султаннынъ айдын хатиреси халкъымызнынъ юрегинде эбедий яшайджакъ.

1. Метинни дикъкъатнен окъунъыз.
2. Аметхан Султан ким олгъан?
3. Дженк вакътында учуджы не япкъан?
4. Аметхан Султан не вакъыт эляк олды?

«Аметхан» йырыны тапып, эзберленъиз. Сыныфта йыр-ламагъа огренинъиз.

- шанлы — славний (-а, -е, -і),
доблесний (-а, -е, -і)
- джесюрлик — хоробрість
- учакъ — літак
- сынамакъ — випробувати
- челик ирадели — з незламною вдачею,
мужній (-а, -е, -і)
- алчакъгонъюлли — скромний (-а, -е, -і)
- учуджы-сынавджы — льотчик-випробувач
- айдын хатиреси — світла пам'ять
- эбедий — вічний (-а, -е, -і)

Баш келиш: ким? не?

23-мешгъулиет. Джумлелерни окъунъыз.

1. Бабам тезден иштен кельмек керек.
2. Къартанам ораза айыны эр вакъыт сабырсызлыкънен беклей. 3. Эсма тизе бизни озь эвине давет этти. 4. Мышычыкъ ястыгъымнынъ коше-синде татлы-татлы юкълай эди. 5. Эр бир миллий орънек бир де бир мананы анълата.

Джумлелерни дефтеринъизге язынъыз. Баш келиште кельген исимлернинъ астыны бир сызыкънен сызынъыз. Олар насыл джумле азасы ола?

Буны билинъиз!

Баш келиш ким? не? суаллерине джевап бере. Баш келиште кельген исим джумледе **муптеда** ола. Баш келиште исимлерге ялгъамалар къошулмаз.

Меселя: **Алие** къартанасына къаве пишире.

24-мешгъулиет. Шиирни окъунъыз.

Кунеш къонгъан заманда
Балкъурт гульден айрылды,
Къуш къанаткъа сарылды.
Ай уянды семада
Кунеш къонгъан заманда.

Козь юмгъанлар **чечеклер**,
Тёшек төшей **боджеклер**,
Сес-солукъ ёкъ орманда
Кунеш къонгъан заманда.

Э. Усеин

1. Къайд этильген сёзлернинъ келишини суаль ярдымынен тайинленъыз. Бу сёзлер джумленинъ насыл азасы олалар?
2. Биринджи дёртлюкни бир къач кере окъуп, акълынъызда тутунъыз ве дефтеринъызге язынъыз.

25-мешгъулиет. Сёзлерден джумлелер тизинъыз ве дефтеринъызге язынъыз.

1. Джыйды, **бабам**, саба, юзюмни, сепетке.
2. Къырымтатарларнынъ, **емеги**, миллий, чиберекир.
3. **Копек**, садыкъ, инсаннынъ, ола, досту.
4. **Фатиме**, бугунъ, сыныфта, ве, яптылар, невбетчилик, **Зера**.

Джумлелерни дефтеринъызге язынъыз. Джумленинъ баш азаларыны къайд этинъыз. Къайд этильген исимлернинъ келишини айтынъыз.

26-мешгъулиет. Аталар сёзлерини окъунъыз. Маналарыны анылатынъыз.

Адалет — достлукънынъ темелидир.

Адам иш башында белли олур.

Акъыл базарда сатылмаз.

Бала не корьсе, шуны япар.

1. Къайд этильген сёзлер джумленинъ насыл азасы ола? Олар насыл суаллерге джевап берелер ве насыл келиште келелер?
2. Аталар сёзлерини дефтеринъызге кочюринъыз ве эзберленъыз.

27-мешгъулиет. Окъунъыз. Метинге серлева къоюнъыз. Дефтеринъызге кочюринъыз.

Базыда **къыш орманы**, **тарла**, **чайырлар** терен юкъугъа далгъан киби корюне. Лякин эр ерде **омюр** девам эте. Эмексевер **такътакъкъуш** санки давул чалгъан киби такъылдата. Бу **къуш**

терек къабугъындан зиянкяр боджеклерни ойып чыкъара. Такътакъкъушкъа орманнынъ санитары деп, нафиле айтмайлар.

1. Метинде такътакъкъуш акъкъында не айтыла? Озь сёзлеринъизнен икяе этинъиз.

2. Къайд этильген сёзлер джумленинъ насыл азасы олар? Олар къайсы келиште келелер?

Такътакъкъушнынъ ресимини япынъыз.

Окъув

Абдуреим Шейх-Заде **Коклернинъ султаны**

Яш йигит, бой-постунъ — Алупка сельбиси,
Къырымнынъ баарин изи бар юзюнде.
Бойдан-бой тизилип, нур сача коксюнден,
Орденге чеврильген Ватангъа севгиси.

Мавы кок юзюне ельдай тез юкселе,
Къанатлы атына атланып яш пельван.
Булуттан юксекте гъурурнен долангъан
Эйбетли къарталны анъдыра эр кеске.

Ватаннынъ къалкъаны — къанатлы къараман,
Коклернинъ султаны, Ватаннынъ шаини.
Бугунъ сен юксельттинъ тувгъан халкъ шаныны,
Дюнъяда сен ичюн энъ азиз шей — Ватан.

1. Шиирни ифадели окъунъыз.
2. Шаир Аметханны насыл сёз ве ибарелернен алгъышлап косьтере?
3. Шиирни эзберленъиз.

- бой-посту — (розм.) зовнішність
- эйбетли — доглянутий (-а, -е, -і),
хороший (-а, -е, -і);
гідний поваги
- къартал — орел
- къалкъан — щит
- шаин — сокіл

Къырымтатар тили

Саиплик келиши: *кимнинъ? ненинъ?*

28-мешгъулиет. Джумлелерни окъунъыз.

1. Эскендернен **Решатнынъ** козьлери огюнде Азакъ денъизи пейда олды.

2. Ана-Ватанымыз **Къырымнынъ** аджайип ерлерини, айван ве къушларыны корьмек не къадар гузель шей.

3. Сентябрь **айынынъ** сонъки кунълери эди. Кунешнинъ сыджагъы эксильген.

4. **Коюмизнинъ** этрафы дагълыкъ, багъчалыкъ ве багълыкъ.

5. Кузь **емишлерининъ** энъ лезетлилеринден бири юзюмдир.

Дефтеринъизге язынъыз. Къайд этильген сёзлер къайсы келиште олгъаныны айтынъыз.

Буны билинъиз!

Саиплик келиши бир де бир шейнинъ саибини косътере ве *кимнинъ? ненинъ?* суаллерине джевап бере.

Меселя: китап кимнинъ? Китап талебенинъ. Демек, китап саиби — талебе.

Саиплик келишининъ эки ялгъамасы бар: **-нынъ** ве **-нинъ**. Къалын эджадан сонъ **-нынъ** ялгъамасы, индже эджадан сонъ **-нинъ** ялгъамасы язылыр.

29-мешгъулиет. Окъунъыз. Ашагъыдаки джедвельни дефтеринъизге кочюринъиз.

Саиплик келиши	Суаль →	Кимнинъ? Ненинъ?
<i>Оджанынъ суали меракълы эди. (кимнинъ?)</i> <i>Талебенинъ джевабы догъру. (кимнинъ?)</i> <i>Койнинъ джамиси пек дюльбер. (ненинъ?)</i>		

Джедвельге эасланып, нокъталар ерине келишкен ялгъаманы язынъыз.

Дагъ... юксеклиги (ненинъ?); озен... теренлиги (ненинъ?); адам... омюри (кимнинъ?); мышыкъ... къуйругъы (ненинъ?); къуш... гъагъасы (ненинъ?).

30-мешгъулиет. Окъунъыз. Сёзлерге **-нынъ** я да **-нинъ** ялгъамаларыны къошып язынъыз.

Къартанам..., тизем..., достум..., тильки..., джами..., шеэр..., япракъ..., кузь..., терек..., шорба..., иш..., аш... .

1. Сёзлерде **-нынъ**, **-нинъ** ялгъамаларынынъ язылувыны анълатынъыз.
2. Эки сёзнен джумлелер уйдурьп язынъыз.

31-мешгъулиет. Аталар сёзлерини окъунъыз. Маналарыны анълатынъыз.

Халкънынъ бир эви бар — о да Ватан.

Хайырлы ишнинъ кечи ёкъ.

Урбанынъ янъысы яхшы, достнынъ — эскиси.

Адамнынъ сёзюне дегиль, ишине бакъ.

Дефтеринъизге язынъыз. Саиплик келишинде кельген исимлерни къайд этинъиз.

32-мешгъулиет. Окъунъыз. Сёзлерни саиплик келишинде язынъыз. Ялгъамаларыны къайд этинъиз.

Дефтер — ... , къапы — ... , дерслик — ... , азбар — ... , сыныф — ... , бор — ... , чул — ... , пенджерере — ... , стадион — ... , перде — ... , дивар — ... , къалем — ... , эв — ... , орьтю — ... , мейдан —

Дефтер, дерслик сёзлеринен джумлелер уйдурьп язынъыз.

- Азав денъизи — Азовське море
- къалын эджа — твердий склад
- индже эджа — м'який склад

Риза Фазыл, Лютфие Софу
Аметханнынъ балалыгъы

Мектепте Амет яхшы окьуй, дерслерни энгиль менимсей. Алупканынъ юкьары паркында «Ешилъ чайыр» деген гузель бир кошечик бар. О, юкьары паркнынъ, мектептен узакь олмагъан инеяпракъ тереклери багъчасы янындадыр. Мында о вакьытта мектеплилер ичюн махсус салынджакъ мейданы япылгъан эди. Буюк тенеффюс вакьытында я да дерстен сонъ, балалар бу ерге чапышып келе, салынджакъта саллана, ойнайлар. Амет бу ерде чешит оюнлар уйдурмагъа севе, эм эксерий вакьыт озю шу оюнларнынъ тешеббюсчиси ола. Тек оюнларнынъ шень олгъаныны истей. Эгер бир де бир баланынъ джаныны агъыртсалар, онынъ кейфи бозула ве, адети узьре, кимнинъ де джаны агъырылса, оны кьорчалап чыкъа.

Бугунь де дерстен сонъ олар, бир топ бала,
«Ешилъ чайыр»гъа кельдилер. Базылары, эвель
келип, салынджакъларгъа мингенлер. Къал-
гъанлары къувалашып ойнайлар. Амет бала-
ларны насылдыр бир оюнгъа джелъп этмек
истеди. Шу анъ тереклер арасында онынъ
ачыкъ давушы янъгъырады:

— Балалар, айдынъыз, оджамыз косътер-
ген «Ортамызгъа алайыкъ» оюныны ойнайыкъ!

Мектеп балалары арасында Аметнинъ ити-
бары буюк эди. Насыл бир тешербюс косътер-
месин — эр ким онъа къошулмагъа, къолтутма-
гъа ашыкъа. Мына шимди де япкъан теклифини
экинджи кере текрарламагъа аджет къалмады.

Балалар, эписи джыйылышып, онынъ янына
кельди ве, къоран тепкендеки киби, бири-би-
рининъ къолларындан тутып, алкъа шеклинде
турдылар. Экинджи сыныфта окъугъан юваш
бир балагъа мураджаат этип:

— Бекир, сен чыкъ ортагъа, — деди Амет.
— Бакъ, сен не япсанъ, биз де эпимиз оны
япаджакъмыз. Ойле арекетлер эт ки, меракълы
олсун, кулюнчли олсун.

Сонъ эмир этти:

— Бир, эки, учъ!

Бири-бирининъ къолларындан тутып тур-
гъан балалар, бу эмирге риает этерек, алкъа
бойлап, сагъ тарафкъа юрьмеге ве йырламагъа
башладылар:

Бекир деген бир баланы
Ортамызгъа алайыкъ,
О, не япса, биз де оны
Эп бирликнен япайыкъ.

Йыр биткен сонъ, балалар токъталды ве
дикъкъатнен алкъа ортасындаки Бекирге
бакътылар.

Бекир кьолларыны белине кьойды — эр кес ойле япты. О, ерге чёкти. Кимдир, ерге чёкалмайып, йыкьылды.

Онъа кулюштилер. Сонъ Бекир аякъ устюне турды — эр кес турды. О, сагъ аягъыны огге, тёпеге котерди — эр кес аягъыны котерди. Сонъ о, бирден: «Кьо-кьо-ре-кьокъ!» — деп, худжур сеснен хораз олып кычырды.

Бунъа ошлангъан балалар, хорнен «кьо-кьо-ре-кьокъ» деп, кычыраджакълары ерине, кулип талакълары кьаткъанындан, «хо-хо-хо» этип, хахылдашып кульдилер...

Бойле оюнларны Амет пек севе.

1. Халкъымызнынъ кьараманы Аметхан Султан акъкъында метинни окъунъыз.
2. Мектепте окъугъанда, Аметхан Султан окъувгъа, достларына насыл мунасебетте булуна эди?
3. Бала оюнларындан къайсы бири бу метинде тарифлене? Сиз сыныфдашларынынъизнен насыл бала оюнларыны ойнамагъа севесинъиз? Метинни окъуп, икяе этинъиз.

Сыныфта «Аметхан Султан — халкъымызнынъ кьараманы» мевзусында серги тешкиль этинъиз. Китап, меджмуа ве газетлеримизден кьараман учуджы акъкъында тапкъан малюматларнен, фото ве ресимлернен файдаланынъыз.

- менимсемек — засвоїти
- салынджакъ — гойдалка
- тешеббюсчи — организатор
- алкъа — кильце, коло
- риает этмек — дотримуватися
- аджет кьалмады — немає необхідності
- талакъ — селезінка

Догърултув келиши: *кимге? неге? къаерге? къайда?*

33-мешгъулиет. Окъунъыз.

1. (Кимге?) достлар... селям бермеге унут-ма. 2. (Къайда?) мусафирлик... вакътында бар, эв саиплерини беклетме. 3. Абдулла къартба-бамнен берабер (къайда?) джевизлик... бара-джакъмыз. 4. Кузьде мейва ве себзелер (неге?) кунеш... тойгъан сонъ, (неге?) сепетлер... джыялар.

Джумлелерни дефтеринъизге язынъыз. Нокъталар ери-не келишкен ялгъаманы къоюнъыз.

Буны билинъиз!

Догърултув келиши иш-арекет кимге я да неге догърултылгъаныны косътере ве *кимге? неге? къаерге? къайда?* суаллерине джевап бере. Догърултув келишинде исимлерге **-гъа, -ге, -къа, -ке** ялгъамалары къошулыр. Къалын эджадан сонъ **-къа, -гъа**, индже эджадан сонъ **-ке, -ге** ялгъамалары язылыр. Эгер сёзнинъ тамырында сонъки сес созукънен битсе, янъ-гъыравукъ тутукънен башлангъан **-гъа, -ге** ялгъамалары къошулыр.

Месея: азбаргъа, сыныфкъа, мектепке, озенге, Арзыгъа, Айшеге.

34-мешгъулиет. Сёзлерни догърултув келишинде язынъыз. Ялгъамаларны бельгиленъиз.

Къырым —...
эв —...

Багъчасарай —...
Судакъ —...

азбар —...
мектеп —...
багъ —...

Кезлев —...
Акъмесджит —...
Кефе —

35-мешгъулиет. Окъунъыз. Ашагъыдаки джедвельни дефтеринъызге кочюринъыз.

Догърултув келиши	Суаль →	Кимге? Неге? Къаерге? Къайда?
<i>Сансар къувушкъа сакъланды. (къайда?) Къартбабам азбаргъа чыкъты. (къайда?) Алим китапны Айшеге берди. (кимге?) Мен мектепке якъынлаштым. (неге?)</i>		

Джумлелерни дефтеринъызге кочюринъыз. Джедвельге эасланып, нокъталар ерине келишкен ялгъаманы язынъыз.

1. Талелелер оджаларнен топлашув... кеттилер. (къаерге?)

2. Биз бутюн къорантамызнен Чатырдагъ... котерильдик. (къайда?)

3. Къарбабам достуна къомшу кой... кетти. (къайда?)

4. Къызым, Алиме..., Зарема..., Садыкъ..., Мемет... селям айт, — деди анам. (кимге?)

5. Дерсте оджа Энвер... бир къач суаль берди. (кимге?)

36-мешгъулиет. Догърултув келишинде кельген сёзлерни эки сырагъа нумюне боюнджа язып алынъыз.

Нумюне: кимге? неге?
 экимге тилькиге

Инсангъа, мышыкъкъа, копекке, кобелекке, турнагъа, балагъа, къазгъа, боджекке, оджагъа, къуруджыгъа, ашчыгъа, кирпиге, огълангъа.

37-мешгулиет. Аталар сёзлерини окъунъыз. Маналарыны анълатынъыз.

Догъругъа ёл эр ерде ачыкъ.

Эйиликке кемлик япма.

Яхшы келир **ишке**, яман келир **ашкъа**.

Чокъ лаф **базаргъа** ярашыр.

Тенбельге иш эт десенъ, башы агъырыр.

1. Дефтеринъызге язынъыз. Къайд этильген сёзлерде келиш ялгъамасыны къайд этинъиз ве къайсы келиш олгъаныны устюне язынъыз.
2. Аталар сёзлерини эзберленъиз.

Окъув

Учь къыз

къазантатар халкъ масалы

Бир заманда бар экен, бир заманда ёкъ экен, мераметли, фукъаре бир къадын яшагъан экен. Къадыннынъ бири-биринден дюльбер учь

кызы олган. «Кызларымны бакъайым, кимселернинъ балаларындан эксик олмасынлар» деп, гъарип къадын гедже-кунъдюз чалышкъан.

Кызлар осьтилер, етиштилер, дерсинъ, айнынъ он дёртю. Арадан чокъ кечмеден къудалар кельдилер, кызлары, бири дигери артындан къоджагъа чыкътылар, тувгъан эвлеринден кеттилер. Ана янъгъыз къалгъан.

Арадан йыллар кече. Гъарип ана къартая, агъыр хасталыкъкъа огърай. Янъгъызлыкъ, хасталыкълар оны о къадар чекиштирелер ки, о сансарчыкъкъа мураджаат эте:

— Бар да, айт оларгъа, сансарчыкъ, тез келип, менден хабер алсынлар.

— Вай! — деп, башыны саллай уйкен кызы, анасынынъ алыны эшитип. — Вай! Мен чапачапа барыр эдим, лякин манъа мынавы эки къара синини темизлемек керек!

— Ананъ агъыр алда яткъанда, онынъ джаныны къуртармакъ керек олгъанда, санъа сини темизлемеге сыра тюшеми? Бар, шу синилернен омюрлик айырылма! — деп ачувлана сансарчыкъ.

Шу арада синилер къадыннынъ огюне ве артына япышып къалалар. Уйкен къыз шашма-лагъанындан ерге йыкъыла ве къаплыбакъагъа чевирилип къала.

Сансарчыкъ гъарип къадыннынъ ортанджы къызына бара.

— Вай! — деп джеваплана о. — Мен шимди кетмеге азырым, лякин ишим пек чокъ, басма токъума къ кереким.

— Токъусанъ, токъуй бер, омюр бою токъу, ич бир вакъыт токътама, — дей кедерленип сансарчыкъ ве оны бийге айландыра.

Гъарип ананынъ кендже къызы хамыр басып отургъанда, кимдир къапыны ача. Сансарчыкътан меселени анълагъанынен, эллерини биле сюртмей, аман ельдай учып, анасынынъ янына келип ете.

— Эр даим инсанларгъа къуванч кетир, меним эля козьлюм, — дей онъа сансарчыкъ. — Сени адамлар север, балаларынъны, торунларынъны, торунларынънынъ торунларыны сеvip-саяр, имае этерлер.

Кендже кызы узун омюр яшай, балалы-чагылы ола, торунларынынъ торунларыны коре. Бу дюньядан кетмек заманы кельгенде, о балкьуртка чевириле. Яз бою бал топлай, кышта исе джыллы сепетте яшай, ач олса, бал ве шекер ашай, ог аячыкълары исе эр даим бем-беяз, хамырлы эллерни анъдырып туралар.

1. Къадыннынъ къач кызы олгъан?
2. Не ичюн къадын гедже-куньдюз чалышкъан?
3. Къадынчыкъ сансарчыкъкъа не деп мураджаат эте?
4. Уйкен ве ортанджы кызылары сансарчыкъкъа насыл джевап берелер? Къызларнынъ сансарчыкънен субетини метинден тапып, ифадели окъунъыз.
5. Сансарчыкъ уйкен ве ортанджы кызыларны неге чевире?
6. Къадыннынъ кендже кызы не япа?
7. Бу масал неге огрете? Эр бир кызынынъ арекетине кыймет кесинъиз.

Масалдан бегенген парчаны сечип алынъыз ве онъа ресим япынъыз.

Ана-бабанъа не япсанъ, алдынъа шу келир.

Ана-бабанъа урьмет этсенъ,
озюнь урьмет корерсинъ.

Аталар сёзлерининъ маналарыны анълатынъыз. Олар масалнынъ мундериджесине келишеми?

- къоджагъа чыкъмакъ — вийти заміж
- янъгъызлыкъ — самотніть
- сини — таця
- имае этмек — *за текстом*: оберігати
- анъдырып турмакъ — нагадувати

Тюшюм келиши: *кимни? нени?*

38-мешгъулиет. Окъунъыз. Нокъталар ерине **-ны** я да **-ни** ялгъамасыны къоюнъыз. Сёзлерни нумюне боюнджа эки сырагъа язынъыз.

Нумюне: *кимни? нени?*
ашчыны ралени

Ашчы... , къаргъа... , эким... , аюв... , мудир... , чам... , къуруджы... , агъыз... , бульбуль... , тиль... , чалгъыджы... , дерслик... , сыныфдаш... , рале... .

39-мешгъулиет. Аталар сёзлерини окъунъыз. Маналарыны анълатынъыз.

Баланы бешикте огрет.

Бугуньки **ишни** ярынгъа къалдырма.

Тилини унуткъан — **илини** унутыр.

Сен **къашкъырны** аджысанъ, къашкъыр сени ер.

1. Дефтеринъызге язынъыз. Къайд этильген сёзлерде келиш ялгъамасыны къайд этинъиз ве къайсы келиш олгъаныны устюне язынъыз.
2. Аталар сёзлерини эзберленъиз.

Буны билинъиз!

Тюшюм келиши иш-арекети тюшкен предметни, инсанны бильдире ве *кимни? нени?* суаллерине джевап бере.

Тюшюм келишинде негизге **-ны**, **-ни** ялгъамалары къошулыр. Къалын эджадан сонъ **-ны**, индже эджадан сонъ **-ни** ялгъамалары язылыр.

Меселя: тахтаны, борны, масаны, ралени, пенджерени, пердени.

40-мешгъулиет. Окъунъыз. Ашагъыдаки джедвельни дефтеринъызге кочюринъыз.

Тюшюм келиши	Суаль →	Кимни? Нени?
<p><i>Мен дефтерни алдым. (нени?)</i> <i>Талелелер азбарны сипирдилер. (нени?)</i> <i>Энвер бу ресимни бегенди. (нени?)</i> <i>Биз узакътан оджаны коръдик. (кимни?)</i></p>		

Джумлелерни дефтеринъызге кочюринъыз. Джедвельге эасланып, нокъталар ерине келишкен ялгъаманы язынъыз.

1. Шу кунълернинъ биринде чокъракъ башына сары тильки келе.

— Аллагъа шукюр, ниает чокъракъкъа да келип чыкътым. Салкъын суву... бир ичейим, бетим... де ювайым, сонъ азчыкъ раатланырым, ондан сонъ ёлум... девам этерим, — дей. (нени?)

2. Юнус балыгъы исе башы... саллап, озъ миннетдарлыгъы... бильдирди. (нени?)

3. Айдутлар меселе... анълай ве Али-баба... ольдюрмеге къарар этелер. (нени? кимни?)

41-мешгъулиет. Шиирни бир къач кере окъунъыз.

Арслан

Окюргенде давушым
 Дагъны, чёльни янъгъырта.
 Пек къуветли панджам бар,
 Ургъан ерини дагъыта.

А. Чергеев

1. Акълынъызда тутып, дефтеринъызге язынъыз.
2. Тюшюм келишинде кельген исимлерни тапынъыз ве ялгъамасыны къайд этинъыз. Ялгъамаларнынъ имлясыны анълатынъыз.

42-мешгъулиет. Метинни окъунъыз.

Кузь айларында инджеден ягъгъан ягъмурлар яз... яшынлы ягъмурларына асла ошамай: олар арды... узьмеден ягъалар, топракъ да яздаки киби тез къурумай. Рузгяр ёрулмадан увулдай, тереклер... ве отлар... пишкен урлукълары... узакъларгъа савурып алып кете. Рузгяр балалар... да джоштура. Кягъыттан япкъан сазагъанлар... та кокке котере.

К. Ушинский

1. Дефтеринъызге язынъыз. Нокъталар ерине саиплик ве тюшюм келишининъ ялгъамаларыны къоюнъыз.
2. Исимлерде чокълукъ ялгъамасыны къайд этинъыз.

Окъув

Зейтулла Албатлы

Баарь

Эй, баарь, гузельсинъ, дюльберсинъ,
Сенинънен эп юреклер джошар.
Омрюмнинъ севинчи, гулюсинъ,
Багърынъда инсангъа севги бар.

Сенинънен тарлалар яраша,
Багъчада бульбуллер йырлаша.
Диярнынъ къокъулы гуллери
Инсаннынъ зевкъына зевкъ къоша.

Къыш бою юкълагъан озенлер
Козь ачып, бузларны къырлар,
Сени эп селямлап оленлер
Севинип еринден туралар.

Балкъуртлар ачылгъан чечекнинъ
Мисгъамбер къокъусын къокълайлар.
Устюнде айланып терекнинъ
Гулюнден бал-шербет топлайлар.

1. Шаир баарьге озь севгисини насыл дуйгъунен ифаделей? Шиирни котеринки сеснен, дюльбер ве ифадели окъунъыз.
2. Баарь кельсе не ола? Шиирнинъ мундериджесине эсасланып, баарь акъкъында икяе тизинъыз. Икяени дефтеринъызге язынъыз.
3. Шиирни эзберленъыз.

- джошмакъ — насолоджуватися
- зевкъ — задоволення, насолода
- къырмакъ — *за текстом*: розбиває (лід)
- мисгъамбер (къокъу) — запашний (-а, -е, -і)

Ер келиши: кимде? неде? къайда? не вакъытта?

43-мешгъулиет. Окъунъыз. Сёзлерни суаллери-не коре джедвельге сечип язынъыз. Ялгъамаларны бельгиленъыз.

Эвде, анамда, дюльгерде, аламда, дерсте, язда, чёльде, лейлекте, пенджерде, баарьде, экимде, мышыкъта, стадионда, гогерджинде, чайырда, балалыкъта, торгъайда, эмджемде.

кимде	неде?	къайда?	не вакъытта?
талебеде	тилькиде	азбарда	уйледе
...

44-мешгъулиет. Окъунъыз. Джедвельни дефтеринъизге кочуринъыз.

Ер келиши	Суаль →	Кимде? Неде? Къайда? Не вакъытта?
<p><i>Азбарымызда</i> чешит тереклер осе. (къайда?) <i>Бу китап китапханеде</i> бар. (къайда?) <i>Кузьде</i> ягъмурлар сыйкъ ягъа. (не вакъытта?) <i>Мектепте</i> ана-бабалар топлашуву олды. (къайда?) <i>Къышта</i> кунълер къыскъа ола. (не вакъытта?)</p>		

Ашагъыдаки джумлелерни дефтеринъизге кочуринъыз. Джедвельге эсасланьп, нокъталар ерине келишкен ялгъаманы язынъыз.

Биз Булгъанакъ коюн ... яшаймыз. (къайда?)
Бабам кой... айдавджы, анам исе хастахане...
эким олып чалыша. (къайда?) Сафие татам уни-
верситет... окъуй. (къайда?) Мен ве Рефат къар-
дашым мектеп... окъуймыз. (къайда?).

Дерслерден сонъ, уйле... , Рефат къар-
дашымнен музыка мектебине къатнайымыз.(не
вакъытта?) Мен кемане... , о исе аккордеон...
чалмагъа огренемиз. (неде?)

Буны билинъиз!

Ер келиши иш-арекетнинъ ерини ве ва-
кътыны бильдире ве *кимде? неде? къайда? не
вакъытта?* суаллерине джевап бере.

Ер келишинде негизге **-да / -де, -та / -те**
ялгъамалары къошулыр. Къалын эджадан сонъ
-да, -та, индже эджадан сонъ **-де, -те** ялгъама-
лары язылыр.

Меселя: базарда, топта, пенджереди, сетте.

45-мешгъулиет. Шиирни бир къач кере окъунъыз.

Къарылгъач

Ювалайым сачакъта,
Язын куню сыджакъта.
Эр кунъ тюркю айтам мен,
Кузьде сизден къайтам мен.

А. Чергеев

1. Акълынъызда тутып, дефтеринъизге язынъыз.
2. Ер келишинде кельген исимлерни тапынъыз ве ял-
гъамасыны къайд этинъиз. Ялгъамаларнынъ имлясы-
ны анълатынъыз.
3. Ресимге эсасланып, къарылгъачнынъ корюниши акъ-
къында бир къач джумле уйдурынъыз.

46-мешгъулиет. Аталар сёзлерини окъунъыз. Маналарыны анълатынъыз.

Азбарда хораз чокъ олса, саба тез ачылыр.

Ана-бабадан башкъа **дюньяда** эр шей тапылыр.

Яшлыкъта яш ол, **къартлыкъта** къарт ол.

1. Дефтеринъизге язынъыз. Къайд этильген сёзлерде келиш ялгъамасыны къайд этинъиз ве къайсы келиш олгъаныны устюне язынъыз.
2. Аталар сёзлерини эзберленъиз.

47-мешгъулиет. Джумлелерни окъунъыз.

1. Танъ... къартлар уянып, ишке тутундылар.
2. Къартбадам газета... язылгъан шейлерни окъуй ве айретлене.
3. Гульсум битай коше ... юкъусырап яткъан кучелекни косътерди.
4. Къурман... , Буюк-Онлар къасабасынынъ мектебин... талебелер арасында меракълы ярыш отъкерильди.

Дефтеринъизге язынъыз. Сёзлерде нокъталар ерине ялгъамаларны къоюнъыз ве келишнинъ адыны устюне язынъыз.

Окъув

Ибраим Бахшыш

Баарь кельди

Сабырсызлыкънен бекленильген баарь кельди. Артыкъ авалар къызды. Тышта къышнынъ къулакъларны кираз киби къызарткъан

серт, сувукъ бораны ёкъ. Онынъ ерине юзьлерни охшагъан серин денъиз ельчиги эсе.

Ернинъ кышлыкъ памукъ ёргъаныны мавы, сары ве беяз къокъулы чечеклернен нагъышлангъан ешилъ макъат денъиштирди. Багъчалар гульгюли ве беяз чечеклернен орытюнген кираз, вишне тереклеринен ярашты.

Кузьде сыджакъ тарафларгъа учып кеткен къушчыкъларнынъ бир чокъусы энди къайтып кельдилер. Олар шеньленип, чивильдешип уча ве, чечеклернен ярашкъан дюльбер тереклер устюне къонып, шень ве назик тюркюлерини йырлайлар.

1. Метинни дикъкъатнен окъунъыз.
2. Бааръ кельгенинен табиат насыл денъише? Айтынъыз.
3. Метинден бааръ мевсимининъ аляметлерини бильдирген сёзлерни тапып, сёз бирикмелерини дефтеринъизге язынъыз.

Нумюне: серин денъиз ельчиги; ..., ..., ..., ... чечеклер; ... макъат; ... тереклер; ... , ... тюркюлер.

- Бааръ мевсимине багъышлангъан ресим япынъыз. Ресимни адландырынъыз.

- охшамакъ — пестити, голубити
- макъат — ворсистий килим
- серин — прохолодний (-а, -е, -і)
- нагъышлангъан — вишитий (-а, -е, -і)
- чивильдешмек — щебетати

Къырымтатар тили

Чыкъыш келиши: кимден? неден? къайдан? не вакъыттан?

48-мешгъулиет. Сёзлерни суаллерине коре джед-вельге язынъыз. Ялгъамаларны бельгиленъыз.

Эвден, анамдан, дюльгерден, лейлектен, пенджеренден, аламдан, баарьден, мышыкътан, дерстен, экимден, стадиондан, торгъайдан, чёльден, яшлыкътан, гогерджинден, чайырдан, яздан, балалыкътан, эмджемден.

кимден?	неден?	къайдан?	не вакъыттан?
талебеден	тылькиден	азбардан	уйледен
...

Буны билинъиз!

Чыкъыш келишинде исим иш-арекетнинъ башланувыны, ерини, вакътыны бильдире ве **кимден? неден? къайдан? не вакъыттан?** суаллерине джевап берелер. Чыкъыш келишинде негизге – **дан / –ден, –тан / –тен** ялгъамалары къошула.

Къалын эджадан сонъ **-дан, -тан**, индже эджадан сонъ **-ден, -тен** ялгъамалары язылыр. Эгер сѣзнинъ тамырында сонъки сес созукънен битсе, янгъыравукъ тутукънен башлангъан **-дан, -ден** ялгъамалары къошулыр.

Месея: азбар**дан**, къарт**тан**, чѣль**ден**, сют**тен**, Алиме**ден**, Лейля**дан**.

49-мешгъулиет. Окъунъыз. Ашагъыдаки джедвельни дефтеринъизге кочюринъиз.

Чыкъыш келиши	Суаль →	Кимден? Неден? Къайдан? Не вакыттан?
<p>Айше достундан китабыны алды. (кимден?) Бугунь мен эвден эрте чыкътым. (къайдан?) Анам къызылчыкътан татлы пиширди. (неден?) Сабадан Айше татам университетте ола. (не вакыттан?)</p>		

Джумлелерни дефтеринъизге кочюринъиз. Джедвельге эсасланып, нокъталар ерине келишкен ялгъаманы язынъыз.

1. Мерьем эр кунь саба тез-тез къазларны кумес... чыкъара ве ем бере. (къайдан?)
2. Къазлар озь эвлерини ят адамлар... , копек... де яхшы къорчалайлар. (кимден? неден?)
3. Оджа тахтада ана тилин... язмакъ керек олгъан иншанынъ мевзусыны язды. (неден?)
4. Олар тюз ёл... топракъ ёлгъа бурулдылар. (къайдан?)
5. Эшреф мектеп... тюшюнджели алда къайтты. (къайдан?)
6. Татам базар... джилек кетирди. (къайдан?)

50-мешгъулиет. Исимлерге чыккыш келишининъ ялгъамаларындан бирини къошунъыз ве нумюне боюнджа дёрт сырагъа язынъыз.

Мейдан... , таш... , сет... , копюр... , къомшу... , голь... , тарла... , къарпыз... , къартбаба... , инша... , вазифе... , маса... , биджакъ... , акъшам... , кезинти... , топракъ... , кобелек... , мектюп... , чокъракъ... , кунеш... .

Нумюне: **-тан** **-тен** **-дан** **-ден**
 таштан сеттен мейдандан копюрден

51-мешгъулиет. Тапмаджаларны окъунъыз.

Теречикке къонар,
Гуль, **чечектен** аш топлар.
(Балкъурт.)

Бир копегим бар,
Авулдамай, тишлемей,
Къапудан да йибермей.
(Килит.)

Пенджеренден кире джамны къырмадан,
Эвни айдынлата, бакъып турмадан.
(Кунеш нурлары.)

Дефтеринъызге кочюринъыз. Къайд этильген сёзлерде чыккыш келишининъ ялгъамасыны къайд этинъыз.

52-мешгъулиет. Дерсликнинъ «Окъув» къысымындан чыккыш келишинде кельген 20 исимни сечип, дефтеринъызге язынъыз. Чыккыш келишининъ ялгъамаларыны къайд этинъыз. Эки исимнен джумлелер уйдурып язынъыз.

Джеваире Меджитова

Ана

Джанымдан азизим, козюмде нурум,
Эр шейден кыйметли, севимли ана!
Бахтым, кьуванчым, кьальбимде сырым,
Гуль багъым, баарим — севимли ана!

Сабийлик чагъымнынъ саари — ана,
Осьмюрлик девримнинъ баари — ана,
Умюдим, хаялым багълыдыр санъа,
Омрюмнинъ гьонджеси — севимли ана.

Геджеде юкьунъны он кере больгенсинъ,
Ойнасам — севинип, мен кульсем —
кульгенсинъ,
Кейфимни бозгъанда, сарарып солгъансынъ,
Дердимнинъ девасы — севимли ана.

Сёзлеринъ денъизге, дерьягъа сыгъмаз,
Сен ичюн ачылгъан гуллер де солмаз.
Дестанлар язсам да, эллерим талмаз,
Гонълюмни охшагъан севимли ана.

1. Шаир анасына озь севгисини, урьметини насыл сёзлернен ифаделей? Бу сёзлерни тапып, айрыджа ифадели окьунъыз.
2. Шиирде кыяславлар бар. Метинден оларны тапынъыз ве дефтеринъизге язынъыз.
3. Шиирни эзберленъиз.
4. Сиз аналар акъкъында даа насыл шиирлер, икяелер окьудынъыз? Бу акъта сыныфынъызда субетлешинъыз.

«Севимли анам» мевзусында инша язынъыз.

- сыр — таємниця
- осьмюрлик деври — юність
- дева (илядж) — ліки

Исимлерде мулькиет ялгъамалары (аффикслери)

56-мешгъулиет. Сёз бирикмелерини окъунъыз.

Меним достум, сенинъ китабынъ, оларнынъ анасы, онынъ дефтери, сизинъ эвинъиз, анамнынъ сёзю, бабамнынъ насиаты, къартбабамнынъ кою, къартанамнынъ марамасы, эвнинъ пенджереси, къапынынъ анахтары.

Сёз бирикмелеринде баш сёзден таби сёзге саиплик келишининъ **кимнинъ?** я да **ненинъ?** суаллерини къоюнъыз. Бу сёз бирикмелери нени бильдире?

57-мешгъулиет. Метинни окъунъыз.

Оджа

Дюнъяда **оджанынъ эмегинден** де агъыр, юрекни ёрулткъан эмек олмагъаныны унутма. Оджа тыпкъы **сенинъ ананъ** ве **бабанъ** киби джанлы инсандыр. **Сенинъ оджанъ**, сыныфкъа киргенде чокъусы, сыныфта акъылданелик ве фикир этюв саделиги укъом сюргенини, сенинъ къыйналмадан, сербест тюшюнмень ичюн **озюннинъ гъам-къасеветлерини** унутмагъа меджбур ола. Буны ич де унутма!

В. Сухомлинский

1. Метинде ким акъкъында ве не айтыла?
2. Сиз айтылгъан фикирнен разы олгъанынъызны исбатланъыз.
3. Оджаларынъыз акъкъында не айта билесинъиз?
4. Къайд этильген сёз бирикмелерини дефтеринъизге язып алынъыз. Баш сёзден таби сёзге суаль къоюнъыз. Бу сёз бирикмелери нени бильдире?

Къырымтатар тилинде предметлер *кимнинъ* я да *ненинъ* олгъаныны, *кимге* я да *неге* аит олгъаныны бильдирген ялгъамалар бар. Бу ялгъамаларнынъ ады — **мулькиет ялгъамалары**.

Месея: къартбабамнынъ къалпагъы (къалпакъ къарбабамнынъ олгъаны билине); хоразнынъ сеси (сес хоразгъа аит олгъаны билине).

Буны билинъиз!

- 1-инджи шахыс — бу сёйлейиджи,
яни сёйлеген адам;
- 2-нджи шахыс — динълейиджи,
яни динълеген адам;
- 3-юнджи шахыс — субетте иштирак
этмеген адам.

58-мешгъулиет. Метинни окъунъыз.

Василий Александрович Сухомлинский

Василий Александрович Сухомлинский — белли педагог, язиджы. О бутюн омюрини оджалыкъ фаалиетине багъышлай. Полтава шеэринде

педагогика институтыны битирген сонъ, 1938 сенесинден башлап, мектепте украин тили ве эдебияты оджасы олып чалыша.

1948 сенеси Сухомлинскийни Павлышская орта мектебине мудир оларакъ тайинлейлер. Сухомлинский бу вазифеде 23 йыл девамында, омюрининъ сонъунадже чалыша. Шу девирде чокъ макъалелер, балалар ичюн 1500 икяе ве масаллар яза. Онынъ «Балаларгъа юрегимни берем» китабы халкъ тарафындан танылды.

В. А. Сухомлинский бойле язгъан эди: «Меним омрюмде эсас шей не эди? Аслында тюшюнмей-ип, джевап берем: Балаларгъа севги».

1. В. А. Сухомлинский ким эди?
2. О, омюрини неге багъышлай?
3. Мектепте чалышкъанда насыл фенден дерс бере эди?
4. Павлышская орта мектебине ким оларакъ тайинлене?
5. Балалар ичюн къач икяе ве масал язды?
6. Онынъ омрюнде эсас шей не эди?
7. Сонъки абзацны дефтеринъизге язып алынъыз.

59-мешгъулиет. Окъунъыз. Исимлерни теклик ве чокълукъ сайылары боюнджа шахысларгъа айырып язынъыз.

Достум, къардашынъ, сыныфдашы, антери, оджамыз, дерси, кеманеси, давуллары, урбанъыз, агъасы, чипчемиз, кунешим, эмджелери, бешиклери, азбарынъ, дагъларымыз, топум, топракълары, денъизимиз, чёлюнъ, сютю.

Текликте:

Меним достум,

Сенинъ татанъ,

Онынъ башы,

Чокълукъта:

Бизим балаларымыз,

Сизинъ урбанъыз,

Оларнынъ давуллары,

Берильген къаидеге эсасланып, исимлерде мулъкиет ялгъамасыны къайд этинъиз.

Мулькиет ялгъамалары 1-инджи, 2-нджи, 3-юнджи шахысларда, текликте ве чокълукъ-та олалар. *Меселя:*

Текликте:

1-инджи шахыс: *анам, тизем, тузум, сёзюм.*

2-нджи шахыс: *ананъ, тизенъ, тузунъ, сёзюнь.*

3-юнджи шахыс: *анасы, тизеси, тузу, сёзю.*

Чокълукъта:

1-инджи шахыс: *анамыз, тиземиз, тузумыз, сёзюмиз.*

2-нджи шахыс: *ананъыз, тизенъиз, тузунъыз, сёзюньиз.*

3-юнджи шахыс: *анасы, тизеси, тузу, сёзю (аналары, тизелери, тузлары, сёзлери).*

60-мешгъулиет. Окъунъыз.

1. **Къартанам** манъа «гузелим-джигерим» айта.

2. Коюмизнинъ **чобаны** копегининъ адыны Чуллу Баракъ къойды, чюнки копекнинъ пек узун **юньлери** бар.

3. Юзюм **шырасы** пек татлы ола.

4. **Къардашларым** ятса, анам чыракъны сёндюре.

5. Мемет оджанынъ **суалине** догъру джевап берди.

1. Джумлелерни дефтеринъизге язынъыз. Къайд этильген сёзлерде мулькиет ялгъамаларыны бельгиленъиз.

2. **Чобаны, юньлери, шырасы** сёзлери манаджа насыл сёзлернен багълылар? **Кимнинъ?** я да **ненинъ?** суаллери ярдымынен оларны тапынъыз.

Къаядан секирюв

Али анасыны пек севе. Буны бутюн къомшу балалар да яхшы биле эдилер, чюнки олар да аналарыны севе эдилер. Шунунъ ичюн о, анасынынъ адынен емин эткен вакъытта Айше онъа инанды. Али къая устюнден сувгъа секиргенине инанды. Эм он секиз метр юксекликтен секирген.

— Я сен ялдамагъа бильмей эдинъ де?! — деди кене де шубеленип Айше.

— Анамнынъ адынен емин этем! — текрарлады Али. — Секирдим.

О, керчектен де ялдамагъа бильмей эди. Бунъа бакъмадан, Айше онъа инанды.

Али эвлерине къайтып кельди. Къапыдан кирген вакъытта, анасы тѣшекте яткъаныны коръди.

- Санъа не олды, аначыгъым?
- Манъа якъынлашма, сьджагъым бар.
- Вай, не япмалы, бу сувукъланув дегиль.

Али анасы не себептен хасталангъаныны дуйып, раатсызланып башлады. «Анамнынъ адынен емин этмеге не керек эди. Он секиз метр! Амма да уфюрдим! Яхшы ки, йигирми демедим, эм о къадар айтмакъ ниетим де бар эди. Он еди метр етмей эдими? Я он беш олгъан олса? Бельки анам хасталанмаз эди».

Али эвлеринден чапып чыкъты, азбар къорасы устюнден атлап кечип, Айше яшагъан эвге догъру ашыкъты.

— Айше-е! Айше-е! Манъа бакъ, акълыма тюшти. О вакъытта унуткъан эдим, шимди исе акълыма кельди. Мен санъа къая устюнден сувгъа секирдим деп, айткъан эдимми?

— Эбет, ойле деген эдинъ.

— Догърусы, къаянынъ юксеклиги он секиз дегиль де, он беш метр эди.

Бойле деерек, Али юрегинде насылдыр бир енгиллик дуйды. Эвлерине кельген сонъ, бабасыны ве акъ халатлы экимни корьгенинен, юреги кене де чапаланып башлады, къоркъты. «Эким шимди эр шейни билер. Чюнки о — эким, адам не себептен хасталангъаныны бельгилемек — онынъ вазифеси. Мукъаддес ана адынен емин этмек. Бу не къадар масхаралыкъ ве алчакълыкъ?! Он эки я да еди метр олгъан олса, етмей эдими! Он беш демеге насыл тилим барды?» — деп тюшюнди Али.

Али басамакълар устюнден тыгъырып тюшти, йыкъылды, аякъкъа сычрап турып, сокъакъкъа чапып чыкъты. Эким анасыны бакъып битиргендже, о, Айшеге барып, еди метр эди деп, айтып етиштирер.

— Айше-е! Джаным, Айше! Бир дакъкъагъа чыкъса! Билесинъми, Айше, еди метр эди, еди, бундан зияде дегиль эди.

— Зияде дегиль эдими?

— Ёкъ, дегиль эди. Бельки бир-эки сантиметр фаркъ бардыр.

Али буны айтаракъ, табана къувет, кене де эвлерине чапып кетти.

Эвде чым-чырт. Эким энди ёкъ эди. Бабасы да апханеге кеткен. Анасы юкълай. О, Али кельгенини дуймады.

«Бельки, эким анамдан, огълунънынъ ады недир деп сорагъандыр.

— Али! — деген олса.

— Сенинъ Алинъ яланджы! — дегендир.

— Ёкъ, — дегендир, бельки де, анам, — мен бунъа ич инанмам».

Сиз не айтасыз шу, эким, — деп, бабамнынъ да джаны агъыргъандыр, — бизим огълумыз ич бир вакъыт ялан айтмаз.

Амма шимди айткъан. Сизге келеяткъанда, шойле бир шей эшиттим».

Али учь басамакъ атлап, мердивенден ашагъы йылдырым тезлигинен тюшти.

— Айше-е!!!

Айше балконгъа чыкъты.

— Айше! Мен къая устюнден ич бир вакъыт секирмедим. Ялдамагъа да бильмейим.

Эвлерине къайтып кельген сонъ, Али анасы яткъан одагъа кирди. Анасы козьлерини ачып, онъа кулюмсиреди. Къолларыны узатып, оны янына чагъырды ве огълуны багърына басты.

Алим озюни къолайсыз дуйып, озь-озюне: «Ялан деген ялан бир даа агъызымдан чыкъмаз. О вакъытта емин этмек де керек олмаз. Я даа якъында копегимиз дёрт кучелек догъурды деп, ким айтты? Эм Айше бунъа да инанды. Эльбет, копегимиз керчектен де балалады, эм алты кучелек догъурды. Сонъ Айше бизим эвде балабан бир кобелек пейда олгъанына да инанды. Эм акъыкый кобелек, ялынъыз учмай. Къанатларында насылдыр бир илле бар. Айше шу кобелекни корьмеди, амма меним сёзлериме инанды. Демек, догърусыны айтсанъ, емин этмек де керекмей экен... Ялдамагъа исе мен мытлакъа огренирим ве къаядан да секиририм», — деп сёз бере.

1. Не ичюн Айше Алимнинъ къаядан секиргенине инанды?
2. Алимнинъ анасына не ола? Не ичюн огъланчыкъ озюни къабаатлы дую?
3. Алим Айшеге догърусыны насыл тарзда бильдиргенини икяе этинъиз.
4. Алим озь-озюне насыл сёз бере? Бу акъкъында метинден парчаны тапып, ифадели окъкунъыз.
5. Бу икяе сизде насыл теэссуратлар къалдырды? Сиз Алимни бегендинъизми?

6. Алим насыл огълан? Онъа келишкен, онынъ табиат чизгилерини бильдирген сёзлерни сечип алынъыз: *ярамаз, джесюр, атик, тенбель, макътанчакъ, намуслы, ахмакъ, къоркъакъ, яланджы, акъыллы.*

- емин этмек — заприсягтися
- уфюрмек — брехати
- чапаланмакъ — битися
- тыгъырып тюшмек — покотитися
- алчакълыкъ — ницість, підлість
- атик — спритний (-а, -е, -і)
- ялдамакъ — плавати

Къырымтатар тили

Мулькиет ялгъамаларында дудакълылыкъ

61-мешгъулиет. Окъунъыз.

Топ, топум, топунъ, топу, топумыз, топунъыз.

Козъ, козюм, козюнь, козю, козюмиз, козюньыз.

Гуль, гулюм, гулюнь, гулю, гулюмиз, гулюньыз.

Тюш, тюшюм, тюшюнь, тюшю, тюшюмиз, тюшюньыз.

Ёл, ёлум, ёлунъ, ёлу, ёлумыз, ёлунъыз.

Сой, союм, союмыз, союнъыз.

1. Сёзлерни дефтеринъызге язынъыз. Тамыр ве ялгъаманы къайд этинъыз. Бу насыл ялгъамалар? Олар нени бильдире?
2. Сёзлерде дудакълы созукъларнынъ астыны сызынъыз.

Бир эджалы сёзлерде дудакълы созукъларны бильдирген **о, ё, у, ю** арифлери олса, экинджи эджада мулькиет ялгъамасынынъ созугъы дудакълы олур.

Месея: бор — бо-рум, чель — чё-люм, кузь — ку-зю, тюш — тю-шюм.

Учюнджи эджагъа дудакълы созукъ тесир этмез.

Месея: бо-ру-мыз, чё-лю-миз, ку-зю-миз, тю-шю-миз.

62-мешгулиет. Джедвельнинъ серлевасыны ве берильген сёзлерни окъунъыз.

Дудакълы созукънен кельген бир эджалы исимлер

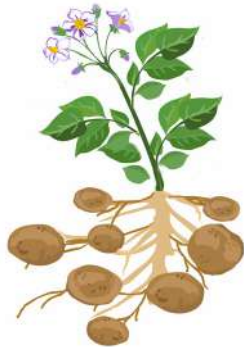
о	у	ё	ю
Бой, бор, голь, кой, дост, сой, козь, тоз, кьой, той, кьол, топ, сом, от.	Був, буз, гуль, дут, кузь, нур, куль, пул, кунь, рум, кьурт, туз, мульк, ун, рус, суч, чул.	Ёкъ, ёл, сёз, тель, тёр, чёп, чель.	Сют, тюс, юзь, юк, юнь.

Эр бир сырадан бирер исим алып, мулькиет ялгъамаларыны теклик ве чокълукъ шекиллеринде кьошып язынъыз.

Нумюне: Бой — боум, боюнъ, бою, боюмыз, боюнъыз, бойлары;

63-мешгулиет. Окъунъыз. Тапмаджаларнынъ джевабыны айтынъыз.

Сары, я кок **урбасы**,
Беяз, гульгюли ачар.
Кузьде ола **обасы**,
Отъмек киби дамы бар.

Къавурсанъыз, къызарыр,
Къурутсанъыз, аз къалыр.
Дегирменде чексенъыз,
О — крахмаллы ун олур.

Шырасы чокъ, ичи — ал,
Томалакъ, ешилъ **тону**.
Пек лезетли: шекер-бал,
Балалар оны севе.

1. Тапмаджаларнынъ джевабы олгъан сёзлерге мулькиет ялгъамаларыны къошып язынъыз.
2. Къайд этильген сёзлерни язып алынъыз ве мулькиет ялгъамаларыны белгиленъиз. Сёзлернинъ шахысларыны айтынъыз.

64-мешгулиет. *Бор, голь, буз, кунь, ёл, юзь* сёзлерини учь шахыста, текликте ве чокълукъта мулькиет ялгъамаларыны къошып язынъыз. 2-3 сёзнен джумлелер уйдуруп язынъыз.

65-мешгулиет. Аталар сёзлерини окъунъыз. Маналарыны анълатынъыз.

Ана юртунъ — алтын бешик.

Тиль — юрекнинъ анахтары.

Халкънынъ бир эви бар — о да Ватан.

Бала тербиеси яштан.

Бала — эвнинъ гулю.

1. Дефтеринъизге язынъыз. Исимлерде мулькиет ялгъамаларыны къайд этинъиз.
2. Аталар сёзлерини эзберленъиз.

*Нузет Умеров***Къартанамнынъ тюшю**

— Мен пек ёрулдым, бираз юкълайым, риджа этем, сен шаматалама, балам, — деди къартанам.

Мен шаматалавдан токътадым. Сес-солукъсыз, тынч отурам. Къартанам исе де бир тарафына, де дигер тарафына чевириле, ах, ох, деп, озю-озюне юкъламагъа кедер эте. Мен явашчыкътан онынъ янына барып:

— Къартана, не ичюн юкъламайсынъ? — дедим.

— Юкъум къачты, — деди козюни ачмадан. — Бутюнлей къачты, энди оны къайдан тападжакъсынъ...

Мен сустым. Къартанамнынъ юкъусы къайда къачкъан экен деп, оны араштырмагъа къарар бердим. Эр алда, узакъкъа кетип оламаз. Демек, эвде, бу ерлерде олмалы.

Бутюн эвни къарыштырып чыкътым, лякин ёкъ. Бабамнынъ эски кълпагыны, анамнынъ чемберини, къртанамнынъ уджлары туюмленген явлугъыны таптым. О бир шейни унутаджакъ олса, эр вакъыт явлугъынынъ бир уджуны туюмлей эди. Диваннынъ астындан бир кягъыт таптым. Аджeba, юкью къайда сакълана биле...

Менджесине, о къранлыкъ, сыджакъ, йымшакъ ве ич бир шей эшитильмеген ерге сакълангъандыр. Демек, бу — шкаф. Чюнки къртанамнынъ ёргъан ве ястыкълары да анда.

Мен шкафнынъ ичине кирдим, къапакъларыны къапаттым ве беклеп башладым. Бекледим, бекледим... ве озюм де джоюлдым. Мен — ёкъум. Къранлыкъта джоюлдым, гъалиба.

Мени къртанам тапты. Шкафтан чекип чыкърды ве:

— Сен анда не япа эдинъ? — деп сорады.

— Арадым, — дедим.

— Кимни арадынъ?

— Сенинъ юкюнъны. Я озюнъ «бар да, энди оны тап» дединъ де!

Къртанам манъа бакъып кульди:

— Сонъ таптынъмы? — деп сорады.

— Эбет, таптым. О анда, шкаф ичинде, къранлыкъта...

Къртанам бираз сусып турды да, башыны саллады.

— Эгер инанмасанъ, шкафкъа кир де, къапыларыны къапатып бекле, — дедим. — Онынъ озю келир. Энди анъладым. Сен оны дегиль де, о сени араштырмакъ керек. Инанмайсынъмы?

— Инанам, — деди къртанам.

1. Икяени дикъкъатнен окъунъыз. Бу икяени окъугъанда насыл дуйгъулар пейда олды?
2. Къртана торунына нени риджа этти?

3. Торуны къартанасынынъ юкъусыны къайда тапты?
4. Сиз насыл тюшюнесинъиз, юкъу озю келеми?

Юкъу ястыкъ сорамаз.

Аталар сёзюнинъ манасыны анълатмагъа тырышынъыз.

- юкъу къачмакъ — безсоння
- арамакъ (диал.) — шукати
- чембер — хустка
- тююлмек — зв'язати в вузол
- сусты — замовк

Къырымтатар тили

Къ, к, п сеслерининъ янгъыравукълашувы

66-мешгъулиет. Окъунъыз.

Балыкъ — балыгъым, балыгъынъ, балыгъымыз, балыгъынъыз, балыкълары.

Чубукъ — чубугъым, чубугъынъ, чубугъымыз, чубугъынъыз, чубукълары.

Бешик — бешигим, бешигинъ, бешиги, бешигимиз, бешигинъиз, бешиклери.

Мектеп — мектебим, мектебинъ, мектеби, мектебимиз, мектебинъиз, мектеплери.

1. Мулькиет аффикслерини къошкъанда къайсы тутукълар янгъыравукълашты? Дикъкъатнен бакъынъыз ве айтынъыз. Тутукъларнынъ астыны сызынъыз.
2. Эр бир сыранынъ сонъки сёзюнде **къ, к, п** сеслери янгъыравукълаштымы?

Къырымтатар тилинде бирден зияде эджалы сёзлернинъ сонъунда олгъан **къ, к, п** сагъыр тутукъларына мулъкиет ялгъамасы къошулса, бу тутукълар янъгъыравукълашыр. *Къ* ерине — *гъ*, *к* ерине — *г*, *п* ерине — *б* тутукълары язылыр.

Месея: къабакъ — къабагъым, емек — емегим, долап — долабым.

3-юнджи шахыста, чокълукъта **къ, к, п** тутукълары янъгъыравукълашмаз.

Месея: тертип — тертиптери, оглюк — оглюктери, къатыкъ — къатыкълары.

67-мешгъулиет. Сёзлерге 1-инджи шахыс, теклик ве чокълукъ шекиллерининъ мулъкиет ялгъамаларыны нумюне боюнджа къошып язынъыз.

Нумюне:

Терек — терегим, терегимиз

оглюк — ... , ... ;	бардакъ — ... , ... ;
мектеп — ... , ... ;	этек — ... , ... ;
ёлакъ — ... , ... ;	Эреджеп — ... , ... ;
балыкъ — ... , ... ;	мерекеп — ... ,

1. Сёзлерде мулъкиет ялгъамаларыны къайд этинъиз.
2. **Оглюк, бардакъ** сёзлеринен джумлелер уйдуруп язынъыз.

68-мешгъулиет. Сёзлерге 2-нджи шахыс, теклик ве чокълукъ шекиллерининъ мулъкиет ялгъамаларыны нумюне боюнджа къошып язынъыз.

Нумюне:

Къатыкъ — къатыгъынъ, къатыгъынъыз.

къашыкъ — ... , ... ;	чечек — ... , ... ;
тертип — ... , ... ;	къабукъ — ... , ... ;

эрик — ... , ... ; себеп — ... , ...
тавукъ — ... , ... ; серник — ... , ... ;
джевап — ... ,

Сёзлерде мулькиет ялгъамаларыны къайд этинъиз.

Буны билинъиз!

Бир эджалы сёзлернинъ сонъунда олгъан **къ**, **к**, **п** сагъыр тутукъларына мулькиет ялгъамасы къошулса, бу тутукълар янъгъыравукълашмаз.

Месея: топ — топу, къакъ — къакъы, юк — юкю, сап — сапы.

Сонъунда **й** олгъан бир эджалы сёзлерге мулькиет ялгъамалары къошулгъанда, **й** ерине **ю** пейда олур.

Месея: кой — коюм, коюнъ, кою; сой — союм, союнъ, сою.

69-мешгъулиет. Сёзлерге нумюне боюнджа мулькиет ялгъамаларыны къошып язынъыз.

Нумюне: Бой — боюм, боюнъ, бою, боюмыз, боюнъыз, бойлары.

Къой, той, юк, сап, йип, топ.

70-мешгъулиет. Къавузлар ичинде берильген сёзлерге келишкен мулькиет ялгъамасыны къошып язынъыз.

Эвнинъ (къапы) — эвнинъ къапысы; сенинъ (баба) — ; мектепнинъ (стадион) — ; меним (дост) — ; анамнынъ (сой) — ; бизим (кой) — ; оданынъ (пенджер) — ; агъамнынъ (той); оджанынъ (суаль) — ; сизинъ (къоранта) — ; къартбабамнынъ (такъие) — ; байракънынъ (тюс) — , татамнынъ (фес) —

Наврез байрамы

Баарь куньлеринден бири эди. Селим къартбаба торунларыны янына топлады да, олардан:

— Дюнъяда энъ къуванчлы куньлер насыл куньлердир? — деп сорады.

— Энъ къуванчлы кунь — амам манъа Саре къокъланы багъышлагъан кунь, — деди еди яшында Айшечик. — Онынъ адыны озюм къойдым, сачлары сары.

— Э-ге, аман таптынъ айтмагъа шей... Энъ къуванчлы куньлер байрам куньлери, — деди он яшында Али. — Байрамда эр кес гузель кийине, мусафирлер келе, эр кес шеньлене.

— Догъру, меним тайым, байрам куньлери энъ къуванчлы куньлердир. Шунынъ ичюн де онъа байрам дегенлер, — деп, къартбаба Алининъ башыны сыйпады.

— Я бизде насыл байрамлар бар, билесинъизми? — Мен билем, — деди Али. — Къурбан байрамы, сонъ... сонъ... — девам этеджек олды, амма хатырлап оламады.

— Мен билем, бу — Ораза байрамы, — деп къошулды Айшечик. — Былтыр анамнен берабер мен де ораза туткъан эдим.

— Аферин, къызым! — деп къартбабасы Айшечикни къучакълап опыти. — Догъру, балалар, бутюн мусульманларнынъ ве бизим де энъ буюк байрамларымыз Ораза ве Къурбан байрамларыдыр. Амма бизде даа башкъа байрамлар да бар: Наврез байрамы ве Хыдырлез байрамы. Мына бир къач куньден Наврез байрамы оладжакъ. Келинъиз, мен сизге Наврез байрамы акъкъында икяе этейим.

Наврез байрамы, балалар, энъ эски байрамлардан биридир. Бу байрам бизге Иран мемлекетинден кельген. Анда Наврез байрамыны дюньяда даа Ислям дини пейда олмаздан бинъ йыллар эвель япып кельгенлер. Ислям дини кельген сонъ, бир чокъ мусульман халкълары да бу байрамны къайд этип башлагъанлар.

Алим адамлардан бири Пейгъамберимизге бахшыш йибере. Бу, Наврез байрамы ичюн азырлангъан эльва экен. Мухаммед пейгъамбер: «Бу недир?» — деп сорай. «Бу Наврез», — деп джевап берелер онъа. «Я, Наврез дегени не?» — деп сорай о. «Бу Иранда яшагъан аджем халкъынынъ энъ буюк байрамы», — дейлер онъа. Пейгъамбер озюнинъ якъын адамларынен ве талебелеринен берабер эльваны ашайлар. Пейгъамбер эльваны пек бегене ве: «Эгер эр кунь Наврез олса, бизге не яхшы олур эди», — дей.

Байрамнынъ ады, яни Наврез сёзю де бизге Ирандан кельген. Манасы янъы кунь, янъы йыл,

йыл башы демектир. О вакъытларда Янъы йыл январь 1-де дегиль, март 21-де башлана экен. Шунунычюн мартныны 21-инджи куню байрамгъа чевирильген.

Наврез байрамыныны манасы бизде даа зияде кенишлеген. О — эм Янъы йыл байрамы, эм баарь байрамы, эм койлюернини тарлада, чельде чалышып башлагъанлары, эм де бири-биринен дарылгъан инсанларныны акълашув, достлашув байрамы ола. Не гузель я?!

— Мен билем, къартбаба, байрамда эр кес бири-бирине бахшыш бере, мусафирликке баралар. Анам, бабам бизни де алып баралар. Пек къуванчлы ола.

— Аферин, огълум! Сен биле экенсини, — деп макътады къартбабасы Алини.

Сонь Селим къартбаба икяесини девам этти: — Наврез байрамы шойле япыла. Байрамдан бир къач кунь эвель къадынлар эвлерини темизлейлер, джыйыштыралар, акълайлар, чамашыр ювалар, азбарны сипирип темизлейлер. Эвде, азбарда керекмеген шейлерни чыкъарып ташлайлар, балаларына янъы урбачыкълар тикелер. Бу байрам койлерде тарла ишлери башлангъанынен багълы олгъаны ичюн эркеклер сабангъа, яни ер сюръмеге азырланалар, керек алетлерини тамирлейлер, янъыларыны тапыштыралар.

Арфе куню эр эвде чешит татлы емеклер, къавалтылар, эльвалар азырлана, кобете пиширелер. Акъшам балалар учер-бешер олып, эвэвден Наврез йырыны айтып юрелер.

Эвде олгъанлар къапыларны ачып, балаларныны йырлагъаныны динълей, севине ве мемнюн олып, оларгъа мейва, къурабие, джеviz я да акъча берелер.

Байрам куню къартлар сабадан мезарлыкъны, къабирлерни зиярет этелер, къабирлернинъ этрафыны темизлейлер, олюлерге дуалар окъуйлар. Сонъ адамлар хасталарны зиярет этелер, мусафирликке баралар, я да озьлери мусафир къабул этелер.

Иште, меним къозучыкъларым, бизде Наврез байрамы бойле кечириле.

1. Селим къартбаба торунларына насыл суаль берди?
2. Балалар насыл байрамларны билелер?
3. Бизим халкъымызнынъ насыл байрамлары бар?
4. Наврез байрамы халкъымызгъа не ерден кельген?
5. Къартбаба ве торунларынынъ сёзлерини роллерге болип, икяени субет шеклинде ифадели окъунъыз.

- аджем халкъ — перси, іранці
- акълашмакъ — миритися
- тамирлемек — ремонтувати
- мемнюн олмакъ — бути задоволеним

Къырымтатар тили

Сыфат.
Сыфатларнынъ япылувы. Сыфат
япыджы ялгъамалар: -лы, -ли, -лу, -лю

71-мешгъулиет. Сыфат акъкъында бильгилеринъизни хатырланъыз. Нокъталар ерине керекли сёзлерни язынъыз.

1. Сыфат — бу
2. Сары, узун, дюльбер — бу

3. Предметлернинъ ... бильдирген сёзлерге сыфат дейлер.

Ярдымдгы сёзлер: аляметлерини, сыфат, сёз чешити.

72-мешгъулиет. Джумлелерни окъунъыз.

1. Голь пек дюльбер ерде ерлешкен. 2. Къара къаргъачыкъ курьпени чокъучлап ашап битире ве учып кете. 3. Пытакъта асылгъан чантадан тазе пенир къокъусы чыкъа. 4. Къокъулы чечеклер, къып-къырмызы лялелер козюньни къамаштыралар. 5. Къартанай бизни эвге чагъырды, собадан чыкъкъан сыджакъ янтыкъларнен сыйлады.

Джумлелерни дефтеринъизге кочюринъиз. Сыфатларны ве оларнен багълы олгъан сёзлернинъ астыны сызынъыз.

Сыфат предметнинъ аляметини бильдире ве **насыл?** суалине джевап бере.

Меселя: ешилъ, мавы, гузель, индже.

Исимлерден де сыфатларны япмакъ мумкюн. Исимге **-лы/-ли, -лу/-лю** ялгъамалары къошулып, сыфатлар япыла. Бу ялгъамалар — **сыфат япыджы ялгъамалар**.

Меселя: туз — тузлу, шекер — шекерли, сют — сютлю, файда — файдалы.

73-мешгъулиет. Исимлерге **-лы/-ли, -лу/-лю** сыфат япыджы ялгъамаларны къошып, сыфатларны япынъыз. Оларны нумюне боюнджа 4 сырагъа язынъыз.

-лы	-ли	-лу	-лю
...

Таш... , тербие... , буз... , кучь... , ягъ... , лезет... , тоз... , акъыл... , мерамет... , аяз... , къум... , ягъмур... , къар... , бибер... , акъыл... , юнь... , бильги... , юк... , тешик... , бакъла... , къатмер... , къатыкъ... .

74-мешгъулиет. Сыфатларгъа манаджа келишкен исимлерни тюшюнип язынъыз.

Ёлакълы ...; кунешли ...; урьметли ..., тикенли ...; къокъулы ...; сакъаллы ...; ягъмурлы ...; джевизли

1. Сыфат япыджы ялгъамаларны къайд этинъиз.
2. Эки сёз бирикмесинен джумлелер уйдурyp язынъыз.

75-мешгъулиет. Джумлелерни дефтеринъизге кочюринъиз.

1. Беяз кобелек шу дакъкъа беяз пападие устюне къонды, къыбырдамайып отурды. Сары кобелек, озюне коре, сары бир чечек тапып, онынъ устюне учып къонды.

2. Шу ерде топлангъан яшлар ве къызлар балабан къарпызны юкъары котерип, чалашкъа алып кеттилер.

3. Чатырдагънынъ арт ягъыны кениш яйлар, денъизге бакъкъан тарафыны исе къоба, ешилъ орманлар къаплар.

1. Сыфатларны ве оларнен багълы олгъан исимлерни къайд этинъиз.
2. Тюсни бильдирген сыфатларны дефтеринъизге язып алынъыз, ве эр бир сёзде къач сес ве къач ариф олгъаныны язынъыз.

Иса Абдураман

Баарь адлы къыз тою

Дагъда кульди бинъ ляле,
Санки кульди кенъ алем.
Этраф ойле ярашты! ...
Бульбуль корип, пек шашты.

Сюкюнетке сес къошып,
Йырлады о пек джошып.
Эльчырптылар шад отлар,
Ирип кетти пускъан къар.

Гоньджелер агъыз ачып,
Этрафкъа аллыкъ сачып,
Къыбырдатаракъ боюн,
Тёшедилер шень оюн.
Дагъда шойле башланды
Баарь адлы къыз тою.

1. Дагъда баарь насыл башланды? Шиирге эсасланып, икяе этинъиз.
2. Шаир баарь мевсимини ненен къыяслай?
3. Шиирден кочъме манада къулланылгъан сёз бирикмелерини тапынъыз ве дефтеринъизге язынъыз.
Месея: кульди алем, , ,
4. Шиирни эзберленъиз. Ифадели айтмагъа огренинъиз.

- сюкюнет — тиша
- эльчырпмакъ — плескати в долоні
- шад — радісний (-а, -е, -і)
- пускъан (къар) — залежаний

Фииль. Фииль акъкъында умумий малюмат

76-мешгъулиет. 3-юнджи сыныфта кечильгенлерини хатырланъыз ве нокъталар ерине керекли сёзлерни къююңыз. Джумлелерни дефтеринъизге язынъыз.

1. Предметлернинъ иш-арекетни бильдирген сёзлерге ... дейлер.
2. Фииллернинъ астыны сызамыз.
3. Окъуй, яза, динълейлер — бу

Предметнинъ иш-арекетини ве булунгъан алыны бильдирген сёзлерге **фииль** дерлер.

Месея: Оджа мевзуны анълата. Талебелер динълейлер. Къар ириди.

Бу джумлелерде *анълата, динълейлер* фииллери иш-арекетни бильдирелер, *юкълай, ириди* фииллери исе булунгъан алны анълаталар. Фииллер **не япты? не япа? не олды? не ола? не япаджакъ?** киби суаллерге джевап берелер.

Фииль джумледе, эксериетен, хабер вазифесини беджере.

77-мешгъулиет. Аталар сёзлерини окъуп, дефтеринъизге кочюрип язынъыз. Маналарыны анълатынъыз.

Беяз отъмек де къара ерден чыкъа.

Бир китап бинъ адамны огрете.

Бир къулагъындан кире, экинджисинден чыкъа.

Ишкир иш къыдыра, тенбель аш къыдыра.

Фииллерни тапып, астыны эки сызыкънен къайд этинъиз.

78-мешгъулиет. Берильген исимлерге иш-арекетни бильдирген сёзлерни язынъыз.

- Эким (не япа?)
- Къар (не япаджакъ?)
- Талебелер (не япалар?)
- Бульбуль (не япты?)
- Къушлар (не япалар?)
- Копек (не япа?)

Ярдымджы сёзлер: окъуйлар, тедавийлей, афыра, ягъаджакъ, учалар, отти.

79-мешгъулиет. Метинни окъунъыз.

Къышта кунеш кузьге нисбетен уйледе уфукъ узеринден даа да алчакъ кече. Шунунъ ичюн сувукъ ола. Сувукъ еллер уфюрелер. Кокни сыкъ-сыкъ къара булутлар къаплайлар. Къар ягъа. Аязлы куньлерде къар аякълар астында гъычырдай. Озен ве тыйнакъларны буз къаплай.

1. Метинде насыл йыл мевсими акъкъында ве не айтыла? Икяе этинъыз.
2. Метинден фииллерни ве оларгъа багълы олгъан исимлерни нумюне боюнджа дефтеринъызге язынъыз.
Нумюне: Кунеш (не?) кече (не япа).
3. Олар джумленинъ насыл дередже азалары ола?

80-мешгъулиет. Джумлелерни дефтеринъызге язынъыз. Нокъталар ерине келишкен арифни язынъыз.

1. Мен дёрт...нджи сыныфта окъуйым. Тенеф...сте ойнайым, ашай...м ве раатланам.
2. Энвер агъам институтны бит...рди. О шимди заводда муэндис олып чал...ша.
3. Анам ишт...н акъшам устю къайтт... . Сонъра къаймакъл... къаве ичип, акъшамлыкъ аш азырлад... .

Фииллерни тапып, устюне суалини язынъыз.

Таир Халиловдан

Дагъларгъа сеяат

Апрель айынынъ сонъу эди. Бабасынен Дилявер дагъларгъа таба ёл алдылар. Орталыкъ ем-ешиль, багълар-багъчалар чечек ачмакъталар. Дилявер бабасынынъ элини тутып кете. Чевре-четтен козюни алмай. Оны эр шей меракъландыра. Хусусан оглериндеки мавы дагълар.

Ёл бою кузьлюк богъдай экильген. Богъдай деньиз киби ешилленип, ель эскенде далгъаланып тура. Богъдайнынъ ичи къан тюсте патлакъ чанакъларнен ве чешит ренкли уфакъ чечеклернен толук. Олар ёлдан бурулып, богъдай ызанына кирдилер ве байыр устюне котериле башладылар.

Байырнынъ тёпеси де къып-къырмызы патлакъ чанакъларнен къаплы. Баба ве огъул, бу дюльберликни корип, отлар устюне юварландылар. Сонъра сырт устюне чевирилип, мавы кокке тикильдилер. Шу анъ оларнынъ башлары

тѣпесинде чочамий торгъайнынъ сеси янъгы-рады. Дилявер титреди ве тааджипнен:

— Баба, не о? — деп сорады.

— Чочамий торгъай, — деди бабасы, — кичичик торгъайгъа бенъзеген чѣль къушчыгъы.

— Я мен не ичюн оны корьмейим? — деди Дилявер, къушнынъ йырына динъленип.

— Чюнки о, юксекте йырлай.

— Пек юксектеми? Тап кунешке якъынмы?

— Тап кунешке якъын.

— Бабам, я чочамий торгъай не ерде яшай?

Коктеми?

— Кокте дегиль, ерде яшай, огълум.

— Чочамий торгъайны манъа косътерирсинъми?

— Косътеририм. Олар кимерде ёл кенарында да расткелелер.

— Бабам, я не ичюн чочамий бойле шень къушчыкъ? Эшитесинъми, о насыл йырлай! — деди огъл.

— Чочамий торгъай къаарь-къасевет бильмеген къушчыкътыр. Бу себептен эр вакъыт онынъ юреги токътамай йырлай.

1. Бабасынен Дилявер къайда ёл алдылар?
2. Ёл бою не экильген? Богъдайнынъ ичи ненен толу?
3. Байыр тѣпеси ненен къаплы эди?
4. Не ичюн чочамий торгъай токътамай йырлай? Бабасынен Дилявернинъ субетини роллерге болип, ифадели окъунъыз.

Чочамий торгъай акъкъында не бильдинъиз? О насыл къуш? Чочамий торгъай къушчыгъыны тасвирленъиз ве дефтеринъизге язынъыз.

- богъдай ызаны — хлібна нива
- чочамий торгъай — жайворонок
- патлакъ чанакъ — *за текстом*: мак

Фииль заманлары. Кечкен заман фииллери

81-мешгъулиет. Джумлелерни окъунъыз.

1. Бугунь Акъмесджитте къар ягъды. 2. Эким хастаны дикъкъатнен бакъты. 3. Папийчиклер, чокъ тюшюнип турмадан, бири-бирининъ артындан сувгъа тюштилер. 4. Мен оджа берген вазифени вакътында беджердим. 5. Биз бабам айткъан икяени меракънен динъледик.

1. Эр бир джумледе иш-арекет энди олып кечтими? Музакере этинъыз.
2. Джумлелерден сёзлерге келишкен фиильни язып алынъыз. Къар (не япты?) ...; эким (не япты?) ...; папийчиклер (не яптылар?) ...; мен (не яптым?) ...; биз (не яптыкъ?)

Буны билинъиз!

Заман манасы иш-арекетнинъ лакъырды этилип тургъан вакъыткъа мунасебетинен ифаделене. Иш-арекет лакъырды этилип тургъан вакъыттан эвель, я да лакъырды этилип тургъан вакъытта, я да сонъ япылувы мумкюн. Онъа коре фиильде учъ заман бар: **кечкен заман**, **шимдики заман** *ве келеджек заман*.

82-мешгъулиет. Джумлелерни дефтеринъизге кочюрп язынъыз.

1. Якъында эмджем янъы эвге кочъти.
2. Достум Аметтен мектюп алдым.
3. Балыкъчылар балабан бир балыкъ туткъанлар.
4. Селиме мектептен къайткъан сонъ анасына ярдым эткен.
5. Биз концертке яхшы азырландыкъ.

1. Фииллернинъ устуне суалини язынъыз. Олар джум-леде къайсы сѣзнен багъланып келелер? Бу сѣзлер-нинъ астыны бир сызыкънен сызынъыз.
2. Фииллерде кечкен заман ялгъамаларыны къайд этинъыз.

Кечкен заман фииллери иш-арекет-нинъ бундан эвель олгъаныны я да олма-гъаныны бильдирелер. Олар **не яптым? не яптынъ? не япты? не олды? не оладжакъ?** киби суаллерге джевап берелер.

Меселя: Мен достума мектюп яздым, сен исе шу вакъыт китап окъудынъ. Медине достум бугунъ дерске кельмеди.

Кечкен заман фииллери фииль негизине **-ды/-ди, -ты/-ти, -гъан/-къан, -ген/-кен** ялгъамалары къошулувынен япыла.

Меселя: Мен яз-ды-м, сен кель-ди-нъ, о чап-ты, биз кет-ти-к, сен яз-гъан-сынъ, о кель-ген, сиз чап-къан-сынъыз, олар кет-кен-лер.

83-мешгъулиет. Окъунъыз. Бу парча къайсы масалдан алынган? Мундериджесини кыскъадан айтынъыз.

Къарт акъкъушлар яш акъкъуш алдында озълерининъ кибирли боюнларыны эгдилер. Яш акъкъуш исе утанды, шунинъ ичюн де башыны къанаты астына сокъты. Озюнинъ кечмишини, эр кес оны кульген, титис бир папийчик олган вакъытларыны хатырлады, мына онынъ къанатлары кене шувулдады, дюльбер боюны огге узанды ве кокюсинден къуванчлы бир давуш къопып чыкъты.

Х.К. Андерсен

1. Дефтеринъизге язып алынъыз.
2. Фииллерге суаллер къююнъыз. Кечкен заман фииллерининъ ялгъамаларыны бельгиленъиз.
3. Муптеда ве хаберлернинъ астыны сызынъыз.

84-мешгъулиет. Тапмаджаларны дикъкъатнен окъунъыз, дефтеринъизге язып алынъыз.

Эв тѣлесинден аттым — сынмады,
Сувгъа аттым — сынды.

Байырда о къар эди,
Ирип, ашагъы энди.
Ёлда акъып, тавланды,
Денъизге келип, тынды.

1. Берильген арифлерни догъру ерлештирсенъиз, тапмаджаларнынъ джевабыны тапарсынъыз:
1) К, ы, т, я, гъ; 2) С, в, у.
2. Кечкен заман фииллерининъ астыны сызынъыз.

85-мешгъулиет. Окъунъыз.

Таныш авджымыз орман озенининъ ялысындан кетмекте эди. Бирден къуру пытакъларнынъ шытырдысыны эшитти. Авджи къоркъты ве аман терекке чыкъты.

Орман ичинден ялыгъа буюк бир ана-аюв ве онынъ эки балачыгъы чыкъты. Ана-аюв олардан бирининъ елькесинден тишлеринен къапкъач этип тутты да, сувгъа далдырып-далдырып чыкъарды. Аюв баласы къычыра ве чапалана эди. Анасы оны, сувда кереги киби чайкъагъан сонъ, чыкъарды.

Аювнынъ экинджи баласы, сувукъ сувдан къоркъып, орман ичине къачып кетти. Анасы онынъ артындан чапып етти, онъа бир къач панджа урды ве, биринджиси киби, оны да сувгъа батырып-батырып чыкъарды.

В. Бианкиден

1. Метин къач абзацтан ибарет?
2. Биринджи абзацта ким акъкъында ве не айтыла?
3. Ана-аюв балаларыны насыл ювундырды?
4. Учюнджи абзацны дефтеринъизге кочюрип алынъыз.
Кечкен заман фииллерининъ астыны сызынъыз.

Окъув

Ахмакъ къашкъыр

къазах халкъ масалы

Бир ахмакъ къашкъыр бар экен. Куньлернинъ биринде о, эчкиге расткеле ве:

— Эчки, шимди мен сени ашарым, — дей.

— Не япайым, такъдирим шайдыр даа, мен разым, — дей. — Лякин мен пек арыкъ ве къартым. Эгер сен бираз беклемеге разы олсанъ, мен чапа-чапа эвге барып, санъа озюмнинъ къызымны ёлларым. Онынъ эти тазе ве лезетли...

Къашкъыр разы ола, эчкини йибере ве озю чалылар тюбюне кирип ята. Эчки исе, сюрюге чапып барып, вакъианы чобангъа айта. Чобан

таягынен къашкъырны яхшы этип котеклей. О, зорнен къачып къуртула.

Экинджи кересинде къашкъыр къоянга расткеле.

— Къоян, мен шимди сени ашайджагъым, — дей къашкъыр.

— Не япайым, башымнынъ язысыдыр даа, — дей къоян. — Тек ольмезден эвель манъа ойнамагъа изин бер.

Къашкъыр разы ола. Къоян къашкъырнынъ этрафында айланып ойнап башлай. Ойнай ве, кеткен сайын, балабан тегерекяпып, бильдирмеден, къачып кете. Къашкъыр кене ашсыз къала.

Чель ичинде авланып юре. Бакъса, бир ат отлап юре. Къашкъыр онынъ янына келип:

— Ат, шимди мен сени ашайджагъым, — дей. — Яхшы, — дей ат. — Текриджаэтем, къуйругъымдан ашап башла, башымнен исе мен бираз даа отлайым.

— Яхшы, — дей къашкъыр ве, атнынъ артына кечип, къуйругъына якъынлаша.

Ат оны арт аякъларынен ойле къакъыштыраки, къашкъыр шу ерде джан бере.

1. Къашкъыр къайсы айванларнен расткеле?
2. Не ичюн къашкъыр бойле алгъа къалды?
3. **Баш язысы, такъдир** сёзлери нени анълата? Манасы бири-бирине якъын олгъан сёзлерге не дейлер?
4. Къашкъыр акъкъында даа насыл масаллар билсинъиз? Хатырланъыз ве икяе этинъиз.

Акъыллы бир кере алданыр.

Аталар сёзю масалнынъ къайсы къараманына насиат олур?

- такъдир — доля
- къакъыштырмакъ — хвицнути
- джан бермек — вмерти

Шимдики заман фииллери

86-мешгъулиет. Окъунъыз. «Хош кельдинъиз эвиме» йырынынъ девамыны хатырланъыз.

Адетиме мен **шашам**,
Адамсыз пек **тарсыкъам**.
Къапыма бири кельсе,
Бала киби **къуванам**.
Багълама:
Буюрынъыз, достларым,
Сайгъылы адамларым.
Хош кельдинъиз эвиме,
Сизге джандан **севинем**.

1. Насыл инсан акъкъында бу йыр?
2. Эписи къайд этильген сёзлер насыл суальге джевап берелер? Олар насыл сёз чешити оларар?

Шимдики заман фииллери иш-арекетнинъ шимди оляяткъаныны бильдирелер. Олар **не япам? не япасынъ? не япа? не япамыз?** киби суаллерге джевап берелер.

Меселя: Мен достума мектюп язам, сен исе шу вакъыт китап окъуйсынъ.

Шимдики заман фииллери фииль негизине **-а, -е, -й** ялгъамалары къошулувынен япыла.

Меселя: яз-а-м, кел-е-м, йырла-й-ым.

87-мешгъулиет. Окъунъыз.

Чап...м, тюшюн...м, ойна..ым, динъле...
синъ, юв...сынъ, сюрт..м, тап...лар, куреш...м,
бояла...ым, таран...м, кул...миз, къуван..сынъ.

1. Нокъталар ерине келишкен шимдики заман фииллерининъ ялгъамаларындан бирини къойып, дефтеринъизге язынъыз.
2. **Ойнайым, динълейсинъ** фииллеринен джумлелер уйдурынъыз.

88-мешгъулиет. Метинни окъунъыз.

Сыджакъ улькелерден ватангъа биринджи олып чочамий торгъайлар учып келелер. Апрельнинъ сонъунда къарылгъач, бульбуль, кукуккъуш учып келе.

Къушларнынъ эписи бир вакъытта къайтып кельмей. Бирлери эвлерине ашыкъалар, дигерлери исе боджеклер, къуртчыкълар ве тыртырлар етерли олгъаныны беклейлер.

Бааръде къушлар дженюптен эвге къайтып кельгенлеринен, бирден бала чыкъармагъа азырланып башлайлар. Эркек сойлары бааръде ыргъачы къушлардан эртедже учып келелер, юва къурмакъ ичюн ер сечип ерлеше ве озьлерине чифт тапалар. Ондан сонъ къушлар энди бераберликте юваны абаданлаштыралар, йымырта къозлайлар ве къушчыкъларны беслейлер.

1. Метин къач абзацтан ибарет?
2. Эр бир абзацта не акъкъында айтыла?
3. Экинджи абзацны дефтеринъизге язынъыз. Шимдики заман фииллерини тапып, астыны сызынъыз.

89-мешгъулиет. Шиирни окъунъыз.

Ягъмур ягъа,
Ойле ягъа,
Дерсинъ, кокте денъиз бар.
Гуль-чечекни,
От-оленни
Токътамадан юва о.

И. Абдураман

1. Бойле ягъмур не вакъыт ола?
2. Шиирге насыл серлева къоймакъ мумкюн?
3. Дефтеринъызге язынъыз. Шимдики заман фииллерининъ астыны сызынъыз.

90-мешгъулиет. Шимдики заман фииллерини окъунъыз.

Раатланам, эзберлейим, бакъа, секиресинъ, сипире, сюртесинъ, бакъам, раатланасынъ, секирем, эзберледи, сюрте, сипиресинъ, сипирем, бакъасынъ, раатлана.

Нумюне боюнджа язып алынъыз.

не япам?	не япасынъ?	не япа?
...

Окъув

Къаплан ве тильки

таджик халкъ масалы

Бир кунъ тильки чытырман дагъ ичине кирип кете. Къаршысына къоркъунчлы къаплан чыкъа. Тильки къоркъа, къачаджакъ ола, лякин къаплан онынъ артындан чапа. Ана-мына тутаджакъ. Бири къача, бири къувалай — учурымлы дере башына келип чыкъалар. Айнеджи тильки токътап, агъламагъа башлай.

Къаплан, шашып, ондан сорай:

— Не ичюн агълайсынъ, тильки?

— Сизни корьген сонъ, бабанъызны хатырладым, — дей. — О, пек чабик, беджерикли

эди. Энь сарп дерелерден биле секирип, о бир тарафына кече тургъан эди. Мен беллесем, энди ич бир вакъыт бойле чевикликни корип зевкъланамам.

Къаплан ачувлана. Эр шейни унутып, тилькиге озь усталыгъыны косьтереджек ола ве шу дакъкъасы дереге секире... ве деренинь ортасына барып тюше.

— Мен бойле оладжагъыны эвельден биле эдим, сиз озь бабанъызгъа бенъземейсинъиз, — дей айнеджи тильки ве озь ёлуна кете.

1. Тильки къапландан насыл къутула? Айтынъыз.
2. Не ичюн къаплан деренинь ортасына тюше?

Акъылсыз башнынъ заметини эки аякъ чекер. Аталар сёзюни окъунъыз. Онынъ манасыны, масалдан мисаль кетирип, анълатынъыз.

- учурымлы, сарп — стрімкий, крутий
- чевик — спритний (-а, -е, -і)
- замет — праця, занепокоєння, клопоти

Къырымтатар тили

Келеджек заман фииллери

91-мешгъулиет. Окъунъыз.

Тезден окъув йылы **битеджек** ве яз татили **башланаджакъ**. Яз татили учь ай девам этеджек.

Татиль вакътында биз бутюн сойларымызны зиярет этемиз. Олар Къырымнынъ чешит кошелеринде яшайлар.

Башта биз бабамнынъ ана-бабасына мусафирликке **бараджакъмыз**. Олар Шума коюнде бабамнынъ кърдашы Эдем эмджемнен берабер яшайлар. Сонъ исе анамнынъ ана-бабасыны **зиярет этеджекмиз**. Олар Багъчасарайда яшайлар. Эвлеринден Хансарай музейи корюне.

Меним эки къртбабам ве эки къртанам бар. Мен оларны пек севем.

1. Метинде не акъкъында айтыла? Икяе этинъиз.
2. Дефтеринъизге къртбаба ве къртаналарынъизнынъ адларыны язынъыз. Олар къайда яшайлар?
3. Къайд этильген фииллерни язып алынъыз. Олар насыл суаллерге джевап берелер?

Келеджек заман фииллери иш-арекетнинъ бундан сонъ оладжакъны бильдирелер. Олар **не япаджакъмыз? не япаджакъсынъ? не япаджакъ? не япаджакълар? не оладжакъ?** киби суаллерге джевап берелер.

Месея: Мен концертке бараджакъмыз. Якъында окъув йылы битеджек. Талелелер оджаны хайырлайджакълар.

Келеджек заман фииллери фиильнинъ шимдики заман шеклине **-джакъ / -джек** ялгъамалары кършулувынен япыла.

Месея: яза-джакъ, келе-джек.

92-мешгъулиет. Берильген фииллерге **-джакъ** я да **-джек** ялгъамаларыны кършып язынъыз.

-джакъ

кърладжакъ

бара...

айта...

яза...

-джек

келеджек

кете...

бере...

тике...

окъуй...
къаза...

оре...
севе...

93-мешгъулиет. Окъунъыз.

1. Ярын бизде дёрт дерс оладжакъ. Дерслерден сонъ Къадыр оджамызнен къырымтатар санат музейине бараджакъмыз. 2. Анам кобете пиширеджек, мен исе онъа ярдым этеджегим. 3. Келеджек сенеден башлап, мен музыка мектебине къатнайджакъмыз. Анда кемане чалмагъа огренеджегим. 4. Мектебимизде шиир ярышы оладжакъ. Амет достум бу ярышта иштирак этеджек.

Джумлелерни дефтеринъизге язынъыз. Келеджек заман фииллерини къайд этинъиз. Олар насыл суаллерге джевап берелер?

94-мешгъулиет. Фииллерни учь сырагъа язынъыз.

Бегендим, оседжек, ойнай, агълайджакъ, тюшюнесинъ, язаджакъсынъ, чапалар, секире, шенълендик, къоркъты, динълейим, ойнайлар, сызды, къуванды, ачыладжакъ, йырлайджакъмыз, къайттыкъ, тедавийлендинъ, сагъындыкъ, утюлейджексинъ, юваджакълар, айретленди, яздыкъ, чалыша, кельди, бояладыкъ, тюшюндим.

Кечкен заман фиили	Шимдики заман фиили	Келеджек заман фиили
...

95-мешгъулиет. Дерсликнинъ «Окъув» къысмындан теркибинде фиильнинъ кечкен заман шекли олгъан 5 джумлени тапып, дефтеринъизге язып алынъыз. Фииллерде ялгъаманы къайд этинъиз.

Юнус Къандым

Къача озени

Озеннинъ ады Къача,
Озен кимдендир къача.
Не къача, кимден къача?
Джевабын бермей Къача.

Къачанынъ суву тыныкъ,
Озенде кумюш балыкъ.
Къача суву шырылдай,
Кумюш балыкъ йылтырай.

Акъ ташларгъа урулып,
Сагъгъа-солгъа бурулып,
Ёлуны девам эте,
Къара денъизге ете.

Коюм Къача боюнда,
Онынъ сагъ тарафында.
Тюкяндан алдым къармакъ,
Макъсадым — балыкъ тутмакъ.

1. Къача озенини тасвирлеген бейитлерни тапып окъунъыз.
2. Бу озен не ерде олгъаныны билесинъизми? Айтып беринъиз.
3. Къырымнынъ озенлери акъкъында не билесинъиз? Дефтеринъизге къыска икяе язынъыз.
4. Шиирни эзберленъиз.

- тыныкъ — прозора, чиста
- кумюш — срібло
- къармакъ — вудка

Сайы. Сайы акъкъында умумий малюмат

96-мешгъулиет. Тапмаджаларны окъунъыз.

Бир къапыгъа киресинъ,
Учь къапыдан чыкъасынъ.

Эки агъа-къардаш ян-янаша отура,
Бири-бирини коръмей.

Дёрт аягъы япалакъ,
Башында кийиз къалпакъ.

Эки оръкеч сыртында,
Сербест юре къумларда.

1. Джеваларны тапмакъ ичюн арифлерни догъру тер-типте тизинъиз:

1. К, м, е, о, л, ь, к;
2. К, л, е, о, з, ь, р;
3. Д, в, е, е.

2. Къайд этильген сёз бирикмелерини дефтеринъизге язып алынъыз. Нумюне боюнджа баш сёзден таби сёзге суаль къоюнъыз.

Нумюне: $\begin{array}{c} \text{къач?} \\ \swarrow \quad \searrow \\ \text{Бир къапыгъа.} \end{array}$

3. Исимнен багълы олгъан сёз нени бильдире?

97-мешгъулиет. Сёз бирикмелерини окъунъыз. Дефтеринъизге язынъыз. Устюне **къач? къачар? къачынджы?** киби келишкен суальни язынъыз. Эки сёз бирикмесинен джумлелер уйдурып язынъыз.

Учь къыз, алтынджы сыра, бирер китап, дёрт шефтали, бешер армут, дюртюнджи сокъакъ, он терек, онунджы майыс, учер талебе, он эки огълан, докъузынджы афта.

Сайы — там маналы сёз чешити. О бир сой предметлернинъ микъдарыны, сайысыны я да ерлешкен теркибини ифаделей ве исимнен багълы ола.

Сайы **къач? къачар? къачынджы?** киби суаллерге джевап бере.

Меселя: беш (къач?) адам, экишер (къачар?) дефтер; учюнджи (къачынджы?) ер, он-он беш (къач) талебе.

Джумледе сайы исимнен багъланыр.

98-мешгъулиет. Суаллерге джевап беринъиз.

Сен къач яшындасынъ?

Къачынджы сыныфта окъуйсынъ?

Къорантанъызда къач адам бар?

Олар къач яшында?

Эр бир къоранта азасынынъ яшыны язынъыз.

Джевапларны дефтеринъизге язынъыз. Сайыларнынъ астыны сызынъыз.

99-мешгъулиет. Джумлелерни окъунъыз.

1. Сеттар къарт бостан ичинден чубар бир къарпыз алып, манъа узатты. 2. Бир орман ичинде дёрт кобелек яшай эди. 3. Чананы къуругъан пытакъларгъа, одунгъа толдурмакъ ичюн энъ аздан беш-алты терекке тырмашып, онынъ къуру пытакъларыны кесмек керек ола. Бу иш экиучь саат вакъыт ала. 4. Эгер кисень ичинде юзь он кумюш олгъан олса, мында тек юзь кумюш бар экен. Демек, бу кисе сенинъки дегиль.

1. Джумлелерден сайыларны ве оларгъа манаджа багъллы исимлерни тапып, дефтеринъизге язып алынъыз.
2. **Бир, дёрт** сайыларынен джумлелер уйдурынъыз.

100-мешгъулиет. Тапмаджаны окъунъыз. Джевабыны тапынъыз.

Еди агъа-къардаш бар,
Яшлары бир, адлары башкъа.

1. Тапмаджаны акъылда тутып, дефтеринъызге язынъыз. Сайыны къайд этинъыз.
2. Афтада къач кунъ бар? Оларнынъ адларыны хатырланъыз.
3. Афтанынъ кунълерини невбетнен нумюне боюнджа язынъыз. *Нумюне:*
Афтанынъ биринджи куню — базарэртеси;
Афтанынъ ... куню — ... ;
Афтанынъ ... куню — ... ;
Афтанынъ ... куню — ... ;
Афтанынъ ... куню — ... ;
Афтанынъ ... куню — ... ;
Афтанынъ ... куню —

Окъув

Эмиль Амиттен

Денъиз

«Денъиз ташчыкълары» икяесинден парча

Эльмира башта денъиз корьмеген эди. Денъиз акъкъында онъа къартанасы чокъ икяе эте эди. Анасынен бабасы да чокъ айта эдилер. Эльмира оны о къадар балабан, сынъырсыз, о къадар мавы, ешилъ, о къадар къарарсыз дюльбер, аджайип беллемей эди.

Эльмира да сувдан бурунынынъ уджуны чыкъарып тургъан ташнынъ устюнде турмакъ

истеди. Бабасы яваштан оны ташнынъ устуне кьойды да, озю онынъ этегинден тутып турды.

Далгъаларнынъ балачыкълары буюклеринден айырыла ве, келип-келип, онынъ аягына урулалар. Эльмира эвде мышычыгыны сыйпагыны киби гуя олар шай озьлерини сыйпатмакъ, охшатмакъ истейлер. О, авучыны далдырып, кьою тюсю сувдан бир авуч сув алды. Авучында о сув, чокъракъ киби ачыкъ тюс, буллюр сувгъа чевирильди. Эльмира сувнынъ дадыны бакъаджакъ олып агъызына алды.

— Аджджы да о, баба! — деди Эльмира тааджипленип.

— Эльбет, кьызым!...

— Я нечюн? Сен эвде экенде, барсам, денъизден ичип-ичип тояджакъым, дегенъ эдинъ де. Сен ичип тойдынъмы?

— Ёкъ, кьызым...

— Я нечюн?

— Оны не къадар чокъ ичсень, о къадар да чокъ ичеджегинъ келе.

Анасы энди асабийленип, узакътан элиндеки явлугъыны саллап, оларны чагъырып башлады. Бабасы Эльмираны кене къолуна котерди, ве, бир таштан дигерине атлай-атлай, ялыгъа чыкъты.

1. Икяеде насыл денъиз тасвирленген?
2. Денъиз насыл? Джевабыны дефтеринъизге язынъыз.
3. Эльмира неге тааджипленди? Къызчыкънынъ бабасынен субетини текрар окъунъыз.

Къара денъизнинъ ресимини япынъыз.

- сынъырзсыз — безмежний (-а, -е, -і)
- къарарсыз — непомірний (-а, -е, -і),
нескінченний (-а, -е, -і)
- далдырмакъ — занурювати

Къырымтатар тили

Замир. Замир акъкъында умумий малюмат

101-мешгъулиет. Джумлелерни окъунъыз.

1. Рустем — курешчи.	О ярышларда ишти-рак эте.
2. Эмир экинджи сокъакъта яшай.	Айше де бу сокъакъта яшай.
3. Эмине дюльбер ресим япты.	Бу ресимни анасына багъышлады.

Сол тарафтаки джумлелерде къайд этильген сёзлер насыл сёз чешитлери ола? Оларнынъ ерине сагъ тараф-таки джумлелерде насыл сёзлер къулланылгъан? Бу сёзлерни язып алынъыз.

Замир — там маналы сёз чешити. Замирлер джумледе исим, сыфат ве сайы ерине кьулланалар.

Месея: Алинен Эвер — сыныфдашлар, олар экиси де пек яхшы окьуйлар.

Бу джумленинъ экинджи кьысмында **Алинен Эвер** ерине **олар** замири кьулланыла.

102-мешгъулиет. Окьунъыз. Бупарча кьайсы масалдан алынъаныны хатырланъыз. Девамыны айтынъыз.

— Мен озен артында бузавчыгъымызны бакъа эдим. Бузавчыгъымыз озеннинъ о бир ягъына кечти, мен де оны кьайтарайым дегенде, урчугъым сувгъа тюшип кетти. Сонъ сизден кьоркьып, агълап отура эдим, бир даа бир кьартанайчыкъ кельди де, «не агълайсынъ, кьызым?» деп сорады. Мен исе урчугъымнынъ сувгъа тюшкенини ве сизден кьоркьып агълагъанымны айттым. О мени аджыды, сонъ меним башымны сары бир сувнен ювды ве явлукънен багълады да, «сакъын башынъны чезме» деди. Лякин башым чезильген, иште, оны да сиз корьдинъиз, — дей.

1. Кьайд этильген сёзлер насыл сёз чешити олалар?
2. Экинджи ве сонъки джумлени дефтеринъизге кочюринъиз.
3. **Оны** замири джумлелерде насыл сёзлер ерине кьулланылъан? Олар насыл сёз чешити олалар?

103-мешгъулиет. Тапмаджаларны окьунъыз. Джевапларыны айтынъыз.

Сизге тиктим кольмек, кьалпакъ,
Озюм исе кьалдым чыплакъ.

Бу кыуш аслы йырламай,
Юва ич де ясамай.
Юксек кокте **о** уча,
Къанатларыны кенъ ача.

Къызыл эвде юз агъа-къардаш яшай,
Эписи бири-бирине ошай.

Тар ве ешилъ эвчикте агъа-къардашлар яшай,
Эписи тос-томалакъ, оларны **эр кес** ашай.

Къайд этильген сёзлерни язып алынъыз. Бу сёзлер — замирлер. **Бу, эписи, эр кес** замирлеринен джумлелер уйдуруп язынъыз.

104-мешгъулиет. Джумлелерни окъунъыз.

1. Эдие достум гуллерни севе, ... исе лялелерни севем. 2. Акъяр шеэринден мусафирликке тизем кельди, ... бизде бир къач кунъ оладжакъ. 3. Азбарымызда балабан кираз тереги осе. Эр сене ... терекнинъ берекети номай ола. 4. Мен сени бекледим, ... исе кельмединъ.

Нокъталар ерине келишкен замирни сечип язынъыз.
Ярдымджы сёзлер: бу, мен, сен, о.

105-мешгъулиет. Окъунъыз.

Меним ..., ... ; сенинъ ... , ... ; онынъ ... , ... ;
бизим ... , ... ; сизинъ ... , ... ; оларнынъ ... ,

Берильген замирлерге келишкен исимлерни сечип язынъыз.

Ярдымджы сёзлер: достунъ, бабасы, къартбабамыз, дерсинъиз, дефтерим, топу, коюмиз, китабынъ, адресим, дерсликleri, сокъагъынъ, шеэринъиз.

106-мешгъулиет. Шиирни окъунъыз.

Мен истерим

Мен истерим
Меним юртум
Менимки олсун.

Мен истерим
Ана юртум
Достларгъа кульсюн.

Мен истерим
Арзуларым
Ачсынлар къанат.

Мен истерим
Бу улькеде
Олсун шень аят.

А.Велиев

1. Муэллифнинъ насыл истеги бар? Шиирге эсасланьп, озь сёзлеринъизнен айтынъыз.
2. Шиирни дефтеринъизге кочюринъиз. Къайд этильген замирлернинъ астыны сызынъыз.

Окъув

Ибраим Бахшыш

Дагъны кесменъиз!

Токътамай осип юксельген,
Байырларны ешиллеткен,
Орталыкъны серинлеткен
Дагъгъа зиян кетирменъиз!

Эр тарафны яраштыргъан,
Темиз ава азырлагъан,
Сувны бошкъа акъытмагъан
Дагъгъа зарар кетирменъиз!

Улькемизни такъындыргъан,
Серт еллерге къаршы тургъан,
Багъ-багъчаны къорчалагъан
Зенгин дагъны кесменъиз!

Баарь кельсе, гузелленген,
Бизни охшап ешилленген,
Хасталаргъа сагълыкъ берген
Гузель дагъны ынджытманъыз!

1. Шиирни ифадели окъунъыз. Шаир окъуйыджыларны неге чагъыра?
2. Шиирнинъ эсас фикрини бельгиленъиз.
3. Дагълар насыл файда кетирелер? Шиирге эсасла-нып, икяе этинъиз.

- юксельмек — підніматися
- серинлеткен — прохолодний (-а, -е, -і)
- зиян, зарар — шкода
- такъындыргъан — *за текстом*: прикрасив
- охшап — пестячи

Имля лугъаты

Абадан	инатлыкъ	тазё
агъув	иримёк	тазермёк
агъырмакъ	иштирак	тамчыламакъ
бадём	йигирми	узьмёк
бадемлик	йыкъылмакъ	унёр
бурьлемёк	канарья	фидан
буюмёк	карпасина	фырланта
вазифё	кульмёк	фыстыкъ
ватандаш	къабаат	хамыр
вуджут	къабурчакъ	хасталыкъ
вызылдамакъ	къутармакъ	хасталанмакъ
геджё	лекели	чабиқ
геджелемёк	лекесиз	чагъала
гульгюли	лячин	чёкюч
гъайры	магъаз	цемент
гъыда	макътанчакъ	циркчи
давул	медениетсиз	джанавар
давулджы	нагъмё	джумёрт
дакъкъа	нагъмели	джумертлик
еди	нагъыш	шекёр
едишер	оба	шекерлик
етекчи	обаламакъ	ынджытмакъ
етёр	опьмёк	ыргъат
ёкъламакъ	пайтахт	ырылдамакъ
ёргъунлыкъ	пенирли	эвельки
ёрулмакъ	потюк	эгильмёк
журнал	расткельмёк	юрёк
заваллы	русча	юрексиз
замбакъ	саат	явашлатмакъ
замир	сарымсакъ	якъа
зийрёк	сютлюк	янардагъ

Фразеологизмлер лугъаты

- Ады-эсабы ёкъ.** — Буюк микъдарда, пек чокъ.
- Акъыл бермек.** — Биревге файдалы насиатлар бермек, яхшы шейлерге огретмек.
- Агъзы ачылып къалмакъ.** — Айретте къалмакъ, пек шашмакъ.
- Аякъ устюнде турамамакъ.** — Пек болдурмакъ.
- Аякъ чалмакъ.** — Аселет биревнинъ ишине кедер этмек.
- Башыны котермейип чалышмакъ.** — Пек чокъ ве девамлы чалышмакъ, раатланмайып чалышмакъ.
- Бурнуны сокъмакъ.** — Биревнинъ ишине эсас-сыз, бильгисиз къарышмакъ.
- Дюньягъа кельмек.** — Догъулмакъ.
- Дюньянынъ бир четинде яшамакъ.** — Пек узакъта яшамакъ.
- Къол тутмакъ.** — Кимгедир ярдым этмек.
- Къолундан эр шей келе.** — Эр шейни япмагъа бильген адам.
- Къол къавуштырып отурмакъ.** — Бир шей япмамакъ, тенбеллешмек.
- Сёзюнинъ саиби олмакъ.** — Берген сёзюни тутмакъ.
- Юрегини ачмакъ.** — Биревге арзу-истеклери, дуйгъулары акъкъында ачыкъ-айдын айтмакъ.
- Ёл бермемек.** — Биревнинъ ишине кедер этмек.

Изаатлы лугъат

Алма — алма терегининъ мейвасы.

Алмаларнынъ чокъ чешити бар.

Багъджы / юзюмджи — багъджылыкънен огърашкъан адам.

Меним бабам койде багъджы олып чалыша.

Ватанперверлик — озь Ватанына ве халкъына севги ве садыкълыкъ.

Бедий эдебият ярдымынен балаларгъа ватанперверлик дуйгъулары ашлана.

Декабрь — такъвим йылынынъ он экинджи айы.

Декабрь — кыш мевсимининъ биринджи айыдыр.

Мектеп — окъув тербиевий муэссисе; бойле муэссисенинъ бинасы.

Айше мектепте окъуй. Мектебимиз шеэр меркезинде ерлешкен.

Салы — афтанынъ экинджи куню (базарэртесинден сонъ).

Салы куню оджамызнен музейге бараджакъмыз.

Кок къушагъы — ягъмурдан сонъ пейда олгъан ве кемерге ошагъан коктеки чешит ренкли ёлакъ.

Ягъмурдан сонъ кунеш чыкты ве кокте кок къушагъы пейда олды.

Табиат адиселери — этрафтаки табиатта олгъан деньишювлернинъ косътерилюви.

Дерсте табиат адиселери акъкъында тапмаджаларны огрендик.

Чеке — къулакътан манълайгъа къадар къафанынъ къысмы.

Ана тилимизде чекеге даа «самай» айталар.

Къырымтатар тили. Сёз чешитлери акъкъында умумий малюмат	3
Окъув. Къар ичинде тавшанчыкълар <i>Георгий Скребицкий, Вера Чаплина</i>	6
Къырымтатар тили. Исим. Исим акъкъында умумий малюмат	8
Окъув. Япалакъ-япалакъ къар ягъа. <i>Сейтумер Эмин</i>	11
Къырымтатар тили. Хас ве джыныс исимлер. Хас исимлернинъ буюк арифнен язылувы	16
Окъув. Алтын башнен Хыяр баш (масал)	19
Къырымтатар тили. Исимлернинъ келиш ялгъамаларынен тюрленюви	25
Окъув. Аметхан Султан. <i>Тертип эткен Сание Саттарова</i>	29
Къырымтатар тили. Баш келиш: <i>ким? не?</i>	31
Окъув. Коклернинъ султаны. <i>Абдуреим Шейх-Заде</i>	33

Къырымтатар тили. Саиплик келиши: кимнинъ? ненинъ?.....	34
Окъув. Аметханнынъ балалыгъы. <i>Риза Фазыл, Люtfие Софу</i>	37
Къырымтатар тили. Догърултув келиши: кимге? неге? къаерге? къайда?	40
Окъув. Учъ къыз (къазантатар халкъ масалы)	42
Къырымтатар тили. Тюшюм келиши: кимни? нени?	46
Окъув. Баарь. <i>Зейтулла Албатлы</i>	48
Къырымтатар тили. Ер келиши: кимде? неде? къайда? не вакъытта?	50
Окъув. Баарь кельди. <i>Ибраим Бахшыш</i>	52
Къырымтатар тили. Чыкъыш келиши: кимден? неден? къайдан? не вакъыттан?	54
Окъув. Ана. <i>Джеваире Меджитова</i>	57
Къырымтатар тили. Исимлерде мулъкиет ялгъамалары (аффикслери)	58
Окъув. Къаядан секирюв. <i>Л. Алимова</i>	62
Къырымтатар тили. Мулъкиет ялгъамаларында дудакълылыкъ	66
Окъув. Къартанамнынъ тюшю. <i>Нузет Умеров</i>	69
Къырымтатар тили. Къ, к, п сеслерининъ янъгъыравукълашувы	71
Окъув. Наврез байрамы. <i>Риза Фазыл</i>	74

Къырымтатар тили. Сыфат. Сыфатларнынъ япылувы. Сыфат япыджы ялгъамалар: <i>-лы, -ли, -лу, -лю</i>	77
Окъув. Баарь адлы къыз тою. <i>Иса Абдураман</i>	80
Къырымтатар тили. Фииль. Фииль акъкъында умумий малюмат	81
Окъув. Дагъларгъа сеят. <i>Таир Халиловдан</i>	83
Къырымтатар тили. Фииль заманлары. Кечкен заман фииллери.....	85
Окъув. Ахмакъ къашкъыр (<i>къазах халкъ масалы</i>)....	88
Къырымтатар тили. Шимдики заман фииллери ...	90
Окъув. Къаплан ве тильки (<i>таджик халкъ масалы</i>) ..	92
Къырымтатар тили. Келеджек заман фииллери ...	93
Окъув. Къача озени. <i>Юнус Къандым</i>	96
Къырымтатар тили. Сайы. Сайы акъкъында умумий малюмат	97
Окъув. Денъиз. <i>Эмиль Амиттен</i>	99
Къырымтатар тили. Замир. Замир акъкъында умумий малюмат	101
Окъув. Дагъны кесменъиз! <i>Ибраим Бахшыш</i>	104
Имля лугъаты	106
Фразеологизмлер лугъаты	107
Изаатлы лугъат	108

Навчальне видання

Саттарова Міляра Сейтвеліївна, Саттарова Саніе Сетвеліївна

КРИМСЬКОТАТАРСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ
підручник для 4 класу з навчанням кримськотатарською
мовою закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)

Частина 2

Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

У підручнику використано матеріали з вільних інтернет-джерел

Відповідальний за випуск *І. Б. Чегертма*
Редактор *А. Ш. Сеїт-Джеліль*
Дизайн та верстка *Н. Е. Бекірової*
Художник *З. Ш. Хайредінова*

Формат 70x100/16.
Ум. друк. арк. 9,07. Обл.-вид. арк. 7,5.
Наклад 300 прим. Зам. № 1591.

Видавець і виготовлювач видавничий дім «Букрек»
вул. Радищева, 10 м. Чернівці. 58000

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи ЧЦ № 1 від 10.07.2000 р.